

Upphovsrättens förhållande till återbruk av brukskonst

En del av en cirkulär ekonomi

Aida Abrahamsson

Juridiska institutionen

Examensarbete 30 hp

Ämnesinriktning: Immaterialrätt - Upphovsrätt

Höstterminen 2023

Grupphandledare: Marianne Levin

Engelsk titel: Copyright Law's Relationship to Reuse of Applied Art: A Part of a Circular Economy

Abstract

Efforts are underway within the European Union to move towards a circular economy, with the aim of reducing society's consumption and the use of resources. A keyword for the circular economy concept is reuse.

The aim of this master thesis is to examine how copyright law relates to the reuse of applied art. Thus, the questions investigated in the thesis are as follows. How can applied art be reused under existing law? What limitations would be needed to achieve sustainable and long-lasting works of applied art, and can they be justified when the various interests at stake are considered? The forms of reuse covered in the thesis are upcycling, repair and repair through upcycling.

Regarding the subject of upcycling and repair through upcycling, the following is observed. When works are modified and upcycled, the right to exploit the work is subjected to the copyright of the original work. One way to address this problem would be to allow an existing provision in the national legislation an extensive interpretation, which would allow third parties to make changes to works of applied art.

As for repairs, another solution is needed. If a repair involves making copies of detachable parts of a copyright protected work, the rightsholders' exclusive rights prevent the repair. It is permissible, for private use, to make copies of public-available works. However, it is not permissible to permit another person to produce utility goods. To be able to move towards a circular economy and meet the needs of an environmentally conscious society, it is necessary to impose a provision that limits the rightsholders' rights, to extend the right to repair. Finally, a special approach and assessment regarding parts of works is also discussed.

Förkortningar

Bernkonventionen	Bernkonventionen för skydd av litterära och konstnärliga verk (1886)
Databasdirektivet	Europaparlamentets och rådets direktiv 96/9/EG av den 11 mars 1996 om rättsligt skydd för databaser
Datorprogramdirektivet	Europaparlamentets och rådets direktiv 2009/24/EG av den 23 april 2009 om rättsligt skydd för datorprogram
Ds	Departementsserien
Dux	Dux Design Aktiebolag
EES	Europeiska ekonomiska samarbetsområdet
EU	Europeiska unionen
EUD	Europeiska unionens domstol
FEU	Fördraget om Europeiska unionen (1992)
FEUF	Fördraget om Europeiska unionens funktionssätt (2007)
HD	Högsta domstolen
Infosocdirektivet	Europaparlamentets och rådets direktiv 2001/29/EG av den 22 maj 2001 om harmonisering av vissa aspekter av upphovsrätt och närstående rättigheter i informationssamhället
LU	Lagutskottet
NIR	Nordiskt Immateriellt Rättsskydd
NJA	Nytt juridiskt arkiv
PMD	Patent- och marknadsdomstolen
PMÖD	Patent- och marknadsöverdomstolen
Prop.	Proposition
RF	Regeringsformen (1974:152)
Rådet	Europeiska unionens råd
SAOB	Svenska Akademiens ordbok
SFO	Svensk Forms Opinionsnämnd
Skyddsdirektivet	Europaparlamentets och rådets direktiv 2006/116/EG av den 12 december 2006 om skyddstiden för upphovsrätt och vissa närstående rättigheter
SOU	Statens offentliga utredningar
Stadgan	Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna
SvJT	Svensk Juristtidning

URL	Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk
WCT	WIPO Copyright Treaty
WIPO	World Intellectual Property Organization
WPPT	WIPO Performances and Phonograms Treaty

Innehåll

Abstract.....	3
Förkortningar.....	5
1 Inledning.....	9
1.1 Introduktion.....	9
1.2 Syfte och forskningsfrågor.....	10
1.3 Avgränsningar.....	10
1.4 Metod och material.....	11
1.5 Disposition.....	12
1.6 Terminologi.....	12
2 Upphovsrättsliga hinder för hållbara och långlivade alster.....	14
2.1 Ett skyddat verk.....	14
2.1.1 Kraven.....	14
2.1.2 Alster av brukskonst.....	16
2.1.3 Delar av verk.....	19
2.2 Skyddet.....	22
2.2.1 Den ekonomiska rätten.....	22
2.2.2 Den ideella rätten.....	23
3 Intressenterna.....	26
3.1 Upphovsmännen.....	26
3.2 Konsumenterna och det miljömedvetna samhället.....	28
3.3 Reparatörerna.....	30
4 Återbruk av verk inom ramen för gällande rätt.....	32
4.1 Framställning av delar av verk.....	32
4.2 Omarbetning av verk.....	35
4.3 Ändringar av verk i parodiskt syfte.....	38
5 Upphovsrätt för hållbara och långlivade alster.....	40
5.1 En tolkning av 26 c § URL.....	40
5.2 En reparationsinskränkning.....	43
5.2.1 Framställning i reparationssyfte.....	43
5.2.2 Förenlighet med EU-rätten.....	45
5.2.3 En jämförelse med mönsterrätten.....	48
5.3 En restriktiv bedömning för delar av verk.....	49
6 Slutsatser.....	51
Källförteckning.....	54

1 Inledning

1.1 Introduktion

Varje år förbrukas mer resurser än vad naturen hinner återskapa.¹ För att minska övernyttjandet av jordens resurser är det nödvändigt att övergå från en linjär ekonomi, där produkter förbrukas och kasseras, till en så kallad cirkulär ekonomi.² Målet med en cirkulär ekonomi är att minska samhällets resursanvändning och miljöpåverkan.³ Både på Europeiska unionens (EU) och nationell nivå är frågan om hållbar konsumtion och resursanvändning högaktuell.⁴ För att övergången ska vara genomförbar behöver vårt konsumtionsmönster förändras.

Ett nyckelord i en cirkulär ekonomi är återbruk. Miljömedvetna och trendiga konsumenter vänder sig alltmer bort från nyproducerade varor och söker andra alternativ. I ett miljörättsligt perspektiv finns det ett värde i att miljövänliga lösningar stöds av handlingsdirigerande reglering. Möjligheterna till återbruk beror på den upphovsrättsliga regleringen. Frågan om hur upphovsrätten ska förhålla sig till möjligheterna till återbruk utgör ett slag mellan två sidor. På ena sidan står upphovsmännen som värnar om sin ensamrätt. På den andra sidan står reparatörer tillsammans med konsumenter och det miljömedvetna samhället i stort.

Den 2 november 2022 avkunnade Patent- och marknadsdomstolen (PMD) en dom i mål PMT 16530-21 (*Jetson fätöljdyna*), som väckte frågor inom den juridiska sfären om hur väl upphovsrätten förhåller sig till det miljömedvetna samhällets strävan mot hållbarhet och en cirkulär ekonomi. I domen tillgodosåg domstolen upphovsrättsinnehavarnas intressen genom att inte bara tillerkänna fätöljen Jetson av Bruno Mathsson verkskvalitet, utan även fätöljens dyna. Av domen framgår att delen av verket i fråga är upphovsrättsligt skyddad och att en möbel-tapetserare förbjuds att tillverka och sälja egna dynor till designklassikern.

Det som skiljer alster av brukskonst från övriga verk är att de tenderar att brukas i det vardagliga livet i större utsträckning än andra verk.⁵ I samband med att jag själv började reflektera över ämnets problematik konsumerade jag ett äldre

¹ Naturskyddsföreningen, Hållbar konsumtion för att få planetens resurser att räcka till, 9 mars 2021.

² Regeringskansliet, Cirkulär ekonomi – strategi för omställning i Sverige, juli 2020 och Romson, Framtiden, miljön och immaterialrätten, Svenska Föreningen för Immaterialrätts seminarium Reparera mera!, 23 mars 2023.

³ Statistikmyndigheten, Cirkulär ekonomi.

⁴ Se Europeiska kommissionen den 11 mars 2020 i COM(2020) 98 final och klimat- och näringslivsdepartementet, Cirkulär ekonomi - strategi för omställningen i Sverige, juli 2020.

⁵ Nordell, Verkhöjdsbegreppet inom upphovsrätten, s. 32.

brukskonstföremål. Alstret i fråga var ett vintage askfat i form av en blomma med avtagbara blomblad.⁶ Det visade sig senare att askfatet saknar två originalblad. Mot bakgrund av den osäkerhet som uppkom i reparationsbranschen till följd av PMD:s dom väcktes frågan om vilka mina reparationsmöjligheter är om alster i fråga är ett skyddat verk. Vidare uppkom frågan om upphovsrätten bör förhålla sig annorlunda till återbruk av brukskonst, sett till utvecklingen av det miljömedvetna samhället och EU:s steg mot att förstärka rätten att reparera.

1.2 Syfte och forskningsfrågor

Temat för examensarbetet är återbruk av brukskonst. Upphovsrättsliga aspekter som ansluter till temat undersöks i uppsatsen. Det upphovsrättsliga regelverket berör olika intressenter och rättsreglerna är därmed ett resultat av en avvägning mellan flera legitima intressen. Det aktuella grundproblemet för uppsatsen är konflikten mellan konsumenterna, det miljömedvetna samhället och reparatörernas intresse av att uppnå hållbara alster av brukskonst och upphovsmännens intresse av att skydda sina alster. I uppsatsen undersöks förhållandet mellan upphovsrätten och återbruk av brukskonst. Mer specifikt utreds vidden det upphovsrättsliga skyddet och möjligheterna till återbruk av brukskonst samt huruvida olika inskränkningar av ensamrätten är motiverade. Syftet är att visa på problem med det nuvarande rättsläget, behovet av en förändrad lagstiftning och i vilken riktning rättsläget bör utvecklas.

För att uppnå syftet besvaras följande frågeställningar:

- Hur långt sträcker sig upphovsmännens uteslutande rätt i ett återbrukssammanhang och vilket utrymme finns det för återbruk av brukskonst?
- Vilka inskränkningar skulle behövas för att uppnå hållbara och långlivade alster av brukskonst och är de motiverade i en intressebalans?

1.3 Avgränsningar

Vad som avses med återbruk inom ramen för det här examensarbetet specificeras i begreppsavsnittet. Relevant att nämna redan här är bland annat att återvinning, som kan falla inom definitionen av återbruk och ämnet, är avgränsad från uppsatsen. Det innebär att återbruk som innefattar utvinning av en råvara inte behandlas.

I uppsatsen behandlas återbruk i form av reparation och upcycling, det vill

⁶ Se till exempel Rose Vintage, Brass "Party Flower" Ashtrays and Sculpture, <https://rosevintage-home.com/products/brass-party-flower-ashtray>.

säga när något används på nytt. Andra typer av återbruk, som att till exempel hyra eller låna varor i stället för att köpa, behandlas inte. Det innebär till exempel att affärsmodeller om bibliotek för annat än böcker, såsom kläder och möbler, inte utgör en del av uppsatsen.⁷ Reparation och upcycling tar sikte på att uppnå hållbara och långlivade alster. Fokus ligger därmed på hur länge alster brukas och inte i vilken omfattning de brukas.

Det kan vara relevant att diskutera andra immaterialrättsliga skydd än upphovsrätt inom ramen för ämnet. Varumärkes- och patenträtten lämnas i princip helt utanför uppsatsen. Det är endast mönsterrätten som gör inslag i uppsatsen i större bemärkelse, utöver upphovsrätten.

1.4 Metod och material

Den metod som används vid besvarandet av frågeställningarna är inspirerad av den rättsdogmatiska metoden. Den strikt traditionella rättsdogmatiska metodens utgångspunkt är rättskällevärdet.⁸ Avvikelser från den strikt traditionella metoden görs i syfte att anpassa metoden till det valda ämnet.⁹

Till den strikt traditionella rättskällevärdet hör till exempel inte avgöranden av lägre rang. Till följd av att få uppkomna tvister har varit kopplade till återbruk av brukskonst finns det brist på material i form av praxis på området. Underinstansers avgöranden används i och med detta vid utredningen av frågeställningarna, i vissa fall endast som exempel på ämnets problematik. Även andra nordiska länders domar granskas i viss utsträckning, på grund av bristen på praxis. Avgörandenas innehåll viktas löpande utifrån dess tyngd.

Det finns även brist på doktrin inom det valda ämnet, till följd av att ämnet inte hittills har varit ett omdiskuterat ämne inom upphovsrätten. De valda frågeställningarna behandlas inte specifikt i tungt vägande doktrin. Med tungt vägande doktrin avses till exempel litteratur som landets domstolar hänvisar till. I det följande används den väletablerade doktrinen främst när grunden för uppsatsen framställs och vid besvarandet av den första frågeställningen om gällande rätt. Vad gäller den andra frågeställningen om lösningsförslag består källorna i stället i första hand av artiklar, föreläsningar samt rättsfalls- och lagkommentarer som kretsar kring ämnet. Materialet ger anledning att vara särskilt kritisk mot resonemang och slutsatser som inte har kunnat påvisats delas av ett flertal. Vid tolkningen av rättsfall, doktrin och förarbeten beaktas löpande när i tiden källorna författades, för att inte försvaga den juridiska argumentationen.

Eftersom uppsatsen hör till det immaterialrättsliga området behöver upphovsrättens förhållande till EU genomgående beaktas. Förhållandet innebär att rättskällhierarkin blir annorlunda inom den EU-styrda upphovsrätten. Förarbeten

⁷ Wennersten, *Många immaterialrättsliga utmaningar i den cirkulära ekonomin*, Nordiskt Immaterialt Rättsskydd (NIR), 2023, s. 135.

⁸ Sandgren, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne material, metod och argumentation*, s. 51 ff.

⁹ Nääv, *Zamboni, Juridisk metodlära*, s. 28.

behöver granskas i ljuset av EU:s framsteg inom området och får en lägre ställning än inom andra områden. EU-rättens utveckling innebär att det kan finnas motstridigheter mellan den svenska lagstiftarens ändamål vid införandet av en bestämmelse och de ändamål som framgår av EU-rätten, eftersom det endast är nationella bestämmelsers innehåll och tillämpning som behöver vara förenliga med EU:s reglering.¹⁰ Vidare beaktas genomgående att gällande och framtida rätt behöver ha sin grund i EU-rätten. Domar från EU-domstolen (EUD) utgör en relativt stor del av det material som används när upphovsrätten tolkas och undersöks.

Användandet av icke-juridiska källor förekommer i viss utsträckning, i syfte att belysa innebörden och vikten av återbruk. Det icke-juridiska materialet består i huvudsak av artiklar inom området och empiriska källor.

1.5 Disposition

Fortsättningsvis är uppsatsens disposition motiverad utifrån dess syfte, liksom de presenterade frågeställningarnas ordningsföljd. Uppsatsens syfte är som nämnts dels att visa på problem med det nuvarande rättsläget, dels att visa på tolkningsmöjligheter och/eller hur lagstiftningen bör förändras. Det förefaller naturligt att först utreda det nuvarande rättsläget, för att förstå behovet av ett förändrat rättsläge, innan lösningsförslag framställs.

Innan frågorna besvaras presenteras bland annat relevanta begrepp, grundläggande gällande rätt och de involverade intressenternas perspektiv. Syftet med den inledande framställningen är att ge läsaren rätt förutsättningar för att förstå ämnets problematik och den juridiska argumentation som följer vid besvarandet av frågeställningarna.

När grunden för uppsatsen har klagjorts besvaras frågan om hur långt upphovsmannens uteslutande rätt i återbrukssammanhang sträcker sig och vilket utrymme det finns för återbruk av brukskonst i kapitel 4. Denna del fokuserar på gällande rätt och genomsyras av de lege lata resonemang.

Kapitel 5 ger svar på andra frågan om vilka inskränkningar som skulle behövas för att uppnå hållbara och långlivade alster, genom en undersökning av de lege ferenda förslag.

Slutligen sammanfattas de slutsatser som genomgående framgår av uppsatsens olika avsnitt i kapitel 6, för att sammanfattningsvis besvara frågeställningarna.

1.6 Terminologi

Ett klagörande av ett urval av begrepp som är relevanta för ämnet är nödvändigt för att förstå kommande avsnitt. Begreppet ”återbruk” används inom ramen för den här uppsatsen som en beskrivning för återanvändning av äldre

¹⁰ Nääv, Zamboni, Juridisk metodlära, s. 23.

föremål.¹¹ Det betyder att använda något på nytt. Enligt uppsatsens avgränsningar behandlar uppsatsen endast återanvändningar som innebär nya användningsområden för föremålen. Återanvändningen som behandlas avser så kallad upcycling och reparation. Återbruk ska här skiljas från begreppet ”återvinning”, som främst används i fråga om utvinning av en råvara, till exempel vid avfalls-sortering. Även om återvinning i bred bemärkelse hade kunnat beskrivas som ”att återföra något till tidigare ursprungligt tillstånd” och därmed omfattas av ämnet vore en sådan användning av begreppet missvisande.¹² Återvunnet material kan emellertid bli föremål för återbruk.¹³

När föremål modifieras genom att design adderas kallas återbruket för ”upcycling”. Det kallas även för ”kreativt återbruk” eller ”kreativ återanvändning”.¹⁴ Vid upcycling återanvänds material eller produkter i en kreativ process. Ofta innebär den kreativa processen att föremålet tillförs värde¹⁵, eftersom underlaget ofta består av gamla och använda saker eller skräpmaterial.¹⁶ Det förklarar ordets uppkomst, som kommer från en sammanslagning av de engelska orden ”recycling” (återvinning) och ”up” (upp, öka).¹⁷ Upcycling är ett fenomen som privatpersoner, formgivare och företag i stort kan ägna sig åt. Till exempel kan modeformgivare i sin skapandeprocess utveckla tyger av återvunnet material eller omarbeta vintageplagg.¹⁸ Vidare kan gamla vintage- och designerplagg omarbetas i syfte att bevara olika delar av en vara. Till exempel kan knappar till ett plagg bli till örhängen och därmed få ett nytt användningsområde.¹⁹

Ytterligare ett nyckelbegrepp för ämnet är ”reparation”. Den traditionella bilden av reparation är att något återställs till sin ursprungliga form. I det följande kommer återställande av verk att benämnas som traditionell reparation.

Begreppet reparation definieras bland annat även som ”lagning” och ”återställande i gott passabelt skick”.²⁰ En lagning kan innebära en modifiering av föremålet i fråga. Det finns därmed utrymme för överlappningar mellan reparation och upcycling. Ett exempel på det är om en gardin återanvänds för att reparera en trasig stolsdyna. I det fallet används ett gammalt föremål, för att laga ett annat föremål. Det kan även uppstå överlappningar mellan reparation och ”reproduktion”. Det är fallet när en reparation består av att en ny del av ett föremål beställs.²¹ Det vill säga när en ny del behöver framställas.

¹¹ Svenska Akademiens ordbok (SAOB), Återbruk.

¹² SAOB, Återvinna.

¹³ Se Cary, *Get your greens: 12 Fashion Talents That Champion Upcycling In Their Practice*, British Vouge, 20 April 2023.

¹⁴ Wennersten, *Många immaterialrättsliga utmaningar i den cirkulära ekonomin*, NIR, 2023, s. 135.

¹⁵ Wennersten, *Många immaterialrättsliga utmaningar i den cirkulära ekonomin*, NIR, 2023, s. 140.

¹⁶ Cambridge Dictionary, Upcycling.

¹⁷ Odelius, *Upcycling del 1: Den ultimata guiden till kreativt återbruk*, 26 maj 2019.

¹⁸ Se Cary, *Get your greens: 12 Fashion Talents That Champion Upcycling In Their Practice*, British Vouge, 20 April 2023.

¹⁹ Martinet, *Bize, Upcycling: brands buckle up for a new fashion trend*, World Intellectual Property Review, 30 April 2021.

²⁰ SAOB, Reparation.

²¹ Gulliksson, *Jetson fåtöljdyna skyddad av upphovsrätt*, 4 november 2022.

2 Upphovsrättsliga hinder för hållbara och långlivade alster

2.1 Ett skyddat verk

Innan resonemang förs om innebörden av hur långt upphovsmannens uteslutande rätt sträcker sig enligt gällande rätt och hur långtgående den borde vara är det nödvändigt att utreda i vilken utsträckning alster av brukskonst erhåller skydd. Det följande avsnittet innehåller en utredning av kraven för upphovsrätt (2.1.1), de krav som numera ställs för upphovsrättsligt skydd av brukskonstalster (2.1.2) samt när och hur delar av verk anses ha upphovsrätt (2.1.3).

2.1.1 Kraven

Upphovsmannen till ett verk kan formlöst erhålla upphovsrätt, 1 § första stycket lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (URL). Avgörande för om ett verk är upphovsrättsligt skyddat är om verket uppfyller de krav som ställs för att ett verk ska åtnjuta skydd. För att ett verk ska anses utgöra ett upphovsrättsligt skyddat verk behöver två kumulativa villkor vara uppfyllda. Det första villkoret är att verket ska uppfylla det så kallade originalitetskriteriet. Det är ett krav på verkets ursprunglighet och individualitet.²² Kravet är att alstret ska vara upphovsmannens egen intellektuella skapelse och avspegla dennes personlighet.²³ Med andra ord ska verket vara ett resultat av en personlig och skapande insats.²⁴ Under skapandet ska fria och kreativa val ha gjorts på ett sätt som gör att upphovsmannen har kunnat uttrycka sin kreativa kapacitet. Det andra villkoret innebär att alstret ska kunna identifieras med tillräcklig precision och objektivitet, genom sitt uttryck.²⁵ Om det påstådda verket endast identifieras utifrån en subjektiv måttstock är kravet inte uppfyllt. Med en subjektiv måttstock avses betraktarens egna erfarenheter.²⁶ Nämnvärt är att det också krävs att verket ska vara skapat av en människa. Det kan anses framgå direkt av lagens terminologi genom användandet av begreppet ”upphovsman”.²⁷ Men terminologin kan

²² Levin, Hellstadius, Lärobok i immaterialrätt, s. 80.

²³ Mål C-145/10, EU:C:2011:798 *Painer*, p. 88–93.

²⁴ Levin, Hellstadius, Lärobok i immaterialrätt, s. 80 och mål C-683/17, EU:C:2019:721 *Cofemel*, p. 29–32.

²⁵ Mål C-310/17, EU:C:2018:899 *Levola Hengelo*, p. 36 f.

²⁶ Mål C-310/17, EU:C:2018:899 *Levola Hengelo*, p. 37–42, och mål C-683/17, EU:C:2019:721 *Cofemel*, p. 32–34.

²⁷ Levin, Hellstadius, Lärobok i immaterialrätt, s. 80 och Olsson, Copyright, s. 57.

också uppfattas som inte helt träffande och klar, eftersom även kvinnor benämns som upphovsmän.

Vidare avslöjar bestämmelsens terminologi inte verksbegreppets komplexitet, bortsett från avsaknaden av förtydliganden. Begreppets komplexitet och innebörd framgår av EUD:s praxis. Upphovsrätten regleras på EU-nivå i och med bland annat Europaparlamentets och rådets direktiv 2001/29/EG av den 22 maj 2001 om harmonisering av vissa aspekter av upphovsrätt och närstående rättigheter i informationssamhället (infosocdirektivet). Med hänsyn till principen om att EU-rätten har företräde framför nationell rätt och att immaterialrätten huvudsakligen styrs av EU-rätten har EUD ett stort inflytande över hur URL ska utformas och tolkas.²⁸ Verksbegreppet ska till följd av detta tolkas EU-konformt. Det är förklaringen till varför de nämnda villkoren har sin grund i EU-praxis.

Det var i EUD:s dom den 16 juli 2009 i mål C-5/08, EU:C:2009:465 *Infopaq*, som domstolen fastställde att originalitetskriteriet, kravet på ett uttryck för personligt skapande insats, ska tillämpas inom hela immaterialrätten. Kriteriet har sitt ursprung i Europaparlamentets och rådets direktiv 2009/24/EG av den 23 april 2009 om rättsligt skydd för datorprogram (datorprogramdirektivet), 96/9/EG av den 11 mars 1996 om rättsligt skydd för databaser (databasdirektivet) och 2006/116/EG av den 12 december 2006 om skyddstiden för upphovsrätt och vissa närstående rättigheter (skyddsdirektivet).²⁹ EUD preciserar originalitetskriteriets innebörd i sin dom den 1 december 2011 i mål C-145/10, EU:C:2011:798 *Painer*. I domen uttalar EUD att en intellektuell skapelse anses vara upphovsmannens egen om den avspeglar hans eller hennes personlighet och skapelsen är upphovsmannens egen när upphovsmannen i samband med skapandet av sitt verk har kunnat uttrycka sin kreativa kapacitet genom att göra fria och kreativa val.³⁰ Av EUD:s dom den 13 november 2018 i mål C-310/17, EU:C:2018:899 *Levola Hengelo*, framgår det andra nämnda villkoret. Det vill säga att alstret ska ha tagit ett sådant uttryck som gör att alstret kan identifieras med tillräcklig precision och objektivitet, men uttrycket måste nödvändigtvis inte vara bestående.³¹

Kravet på att URL ska tolkas EU-konformt har gett anledning att ifrågasätta användandet av begreppet ”verkshöjd”, för att beskriva tröskeln för upphovsrättsligt skydd. Begreppet förekommer i svensk litteratur, lagstiftningsarbeten och praxis.³² Terminologin har hämtats från patenträttens krav på uppfinningshöjd och har sitt ursprung i Tyskland. Det har använts för att uttrycka den kreativa nivån som det upphovsrättsliga skyddet förutsätter. Verkshöjd är ett samlingsbegrepp för egenskaperna originalitet, individualitet och särprägel.³³ Termen

²⁸ Wolk, Immaterialrätten då, nu och i framtiden, Svensk Juristtidning (SvJT) 100 år (festskrift), 2016, s. 129.

²⁹ Levin, Hellstadius, Lärobok i immaterialrätt, s. 85.

³⁰ Bengtsson, EU-harmonisering av det upphovsrättsliga originalitetskriteriet, Mitt i Juridiken, 7 maj 2012 och mål C-145/10, EU:C:2011:798 *Painer*, p. 88–93.

³¹ Mål C-310/17, EU:C:2018:899 *Levola Hengelo*, p. 36 f.

³² Olsson, Copyright, s. 55. Se till exempel prop. 1993/94:109 s. 23 ff., NJA 1996 s. 712 (*JAS-kraschen*), NJA 1998 s. 563 (*Tomokobus*) och NJA 2002 s. 178 (*Drängarna*).

³³ Levin, Hellstadius, Lärobok i immaterialrätt, s. 25, 85 och NJA 2004 s. 149 (*Golvskiva*).

har länge ifrågasatts³⁴ och frågan om verkshöjdsläran är förenlig med EU-rätten är omdiskuterad.³⁵ Verkshöjdsläran har ansetts vara övergiven och inte längre tillåten, till följd av att originalitetskravet nu har en bindande tolkning.³⁶

I NJA 2015 s. 1097 (*C more*) intar Högsta domstolen (HD) en motsatt ställning och anger att verkshöjd inte kan avse något annat än det krav på originalitet som EU-rätten ger uttryck för. I Patent- och marknadsöverdomstolens (PMÖD) dom den 28 juni 2019 i mål PMT 3854-18 (*Elflugan*) uppmärksammar domstolen den kritik som hänför sig till verkshöjdsbegreppet. PMÖD hänvisar till HD:s ställning i domen *C more* gällande att begreppet inte står i strid med EU-rätten. I samma veva förklarar domstolen emellertid att innebörden av verkshöjdsbegreppet är att alstret ska vara ett resultat av individuell andlig skapande verksamhet och att det ska ha höjt sig till en viss grad av självständighet och originalitet. Med detta konstaterar domstolen i *Elflugan* att det inte bedöms föreligga någon egentlig motsättning mellan originalitetskravet och verkshöjdsläran.

Domstolen verkar senare ha intagit en annan ställning. I en nyligen avkunnad dom av PMÖD den 22 mars 2023 i mål PMT 625-21 (*Jaguar*) avstår hovrätten från begreppet verkshöjd, till skillnad från underinstansen. Domstolen återger innebörden av de två kumulativa villkor som det här avsnittet inleddes med utan att använda begreppet verkshöjd.³⁷ Redan ur PMÖD:s dom den 22 mars 2019 i mål PMT 5885-18 (*Daniel Wellington*) kan ställningstagandet utläsas. I domen överger domstolen det svenska begreppet verkshöjd. PMÖD framhåller att bedömningen av om ett alster är att beakta som ett verk ska göras med utgångspunkt i de av EUD formulerade kriterierna. Även PMD:s övergång till att bara använda de två kumulativa villkoren och inte verkshöjdsläran kan till exempel konstateras med den inledningsvis nämnda domen *Jetson fätöljdyna*, som avkunnades den 2 november 2022. Sammantaget får användningen av begreppet verkshöjd anses vara utdaterat och det används därmed inte i de följande avsnitten.

Nämnvärt är att originalitetsbegreppet, som numera används för att beskriva tröskeln för det upphovsrättsliga skyddet, inte heller är helt oproblematiskt. Inom det svenska språket har begreppet en dubbel betydelse. Originalitet kan på det svenska språket både förknippas med betydelsen av ordet ursprunglig och egenomlig. Det är problematiskt, eftersom det är två ord med skilda betydelser.

2.1.2 Alster av brukskonst

I 1 § första stycket URL finns en lista med verk som kan skyddas upphovsrättsligt. Listans sjätte punkt anger bland annat alster av brukskonst. Med brukskonst avses konst som brukas. Alster av brukskonst är så kallade nyttoföremål som kan skyddas som konstnärliga verk.³⁸ Exempel på olika former av brukskonst är

³⁴ NJA 2004 s. 149 (*Golvskena*).

³⁵ Patent- och marknadsöverdomstolens dom den 28 juni 2009 i mål PMT 3854-18 (*Elflugan*).

³⁶ Levin, Hellstadius, Lärobok i immaterialrätt, s. 85.

³⁷ Jfr underinstansens dom den 11 december 2020 i mål PMT 15833-18, där domstolen i stället lutar sig mot verkshöjdsläran.

³⁸ Föreningen Svensk Form, Om Svensk Forms Opinionsnämnd.

framställning av glas, möbler, tapeter, textilier och modevaror.³⁹ Det handlar därmed om alster som till exempel är ett resultat av industriell design, konsthantverk, hantverk och slöjd.⁴⁰ Att brukskonst inte alltid har haft en självklar ställning inom upphovsrättens skyddade sfär grundar sig i faktumet att verken brukas. Historiskt sett har vardagliga verk, det vill säga verk som tenderar att förekomma i det vardagliga livet, varit mindre respekterade.⁴¹ Vidare har uppfattningen om verkens skyddsbarhet ändrats i takt med uppfattningen av vad som är konst och konstnärligt.⁴²

Först 1926 fick delar av dagens definition av brukskonst en plats i den upphovsrättsliga lagstiftningen. Ett skydd tillkom med en skyddstid om 10 år efter offentliggörandet och 10 år efter upphovsmannens dödsår för ej offentliggjorda alster.⁴³ Svårigheterna som uppstod gällande att skilja brukskonsten från så kallad ren konst utan nyttofunktion blev orsaken till att skyddstiden för brukskonst senare förlängdes. I samband med att de nordiska mönsterlagarna infördes 1970–71 och principen om dubbelt skydd accepterades förlängdes skyddstiden till 50 år efter upphovsmannens dödsår.⁴⁴ Lagstiftaren har ansett att alster av brukskonst ska ha lika lång skyddstid som andra verk av principiella skäl.⁴⁵ Vidare fanns det en strävan hos den svenska lagstiftaren om att ha en internationell gemenskap och samordning, inte minst mellan de nordiska länderna.

Ändringen medförde att den generösa attityden mot brukskonst som den kortare skyddstiden hade medfört ställdes om och kraven för vad som skulle anses vara verk av brukskonst skärptes.⁴⁶ I takt med att kraven skärptes minskade gapet mellan brukskonsten och den rena kosten. Bruno Mathssons stålrörsfåtölj ”Karin” var det första alstret som ansågs omfattas av det upphovsrättsliga skyddet efter att kraven för brukskonst skärptes.⁴⁷ Det är ju först när ett verk har prövats i domstol som en upphovsman kan vara säker på att verket är skyddat enligt upphovsrätten, eftersom det inte är ett skydd som går att ansöka om. Nämnvärt är att skyddet i fallet ansågs väldigt snävt.⁴⁸

Idag har kraven för upphovsrättsligt skydd omformulerats. Den moderna upphovsrätten skiljer sig från hur skyddet för brukskonst har sett ut historiskt sett. Originalitetskravet har jämförts med den nivå som tidigare krävdes för det tioåriga skyddet.⁴⁹ Brukskonsten är fortfarande både praktisk och estetisk, men det finns inga kvalitetskrav.⁵⁰ Estetik är subjektivt och ska inte beaktas vid originalitetsbedömningen, för att upphovsrätten ska kunna hanteras som en praktisk

³⁹ NJA II 1961.

⁴⁰ Föreningen Svensk Form, Om Svensk Forms Opinionsnämnd.

⁴¹ Nordell, Verkshöjdsbegreppet inom upphovsrätten, s. 32.

⁴² Levin, Hellstadius, Lärobok i immaterialrätt, s. 99.

⁴³ Prop. 1926: 2.

⁴⁴ SOU 1965: 61 s. 210.

⁴⁵ Prop 1969:168 s. 124.

⁴⁶ SOU 1965: 61 s. 210.

⁴⁷ Svensk Forms Opinionsnämnd (SFO) nr 96 (*Karin*) och Levin, Formskydd, s. 306.

⁴⁸ SFO nr 96 (*Karin*) och Nordell, Rätten till det visuella, s. 139.

⁴⁹ Nordell, Rätten till det visuella, s. 139.

⁵⁰ Levin, Hellstadius, Lärobok i immaterialrätt, s. 83.

rättsdisciplin.⁵¹ Underlaget för bedömningen och sakkunnigas bedömningar vore annars svårhanterligt. En subjektiv bedömning riskerar att komma i konflikt med frihet och nyskapande.⁵² Skyddet har utvecklats till att skydda nedlagda investeringar och besitter idag kommersiellt värdefulla förseelser.⁵³ Idag omfattar upphovsrätten mindre respekterade vardagliga föremål och har mindre respekt än förut. Det moderna upphovsrättsliga skyddet har framhållits som banalt. Det är en intressant beskrivning av skyddet sett till att motsatsordet till banal är originell.⁵⁴

Frågor om det upphovsrättsliga skyddet i förhållande till så kallad brukskonst behandlas i EUD:s dom den 12 september 2019 i mål C-683/17, EU:C:2019:721 *Cofemel*. I domen framhåller domstolen att brukskonst kan utgöra verk och besitta upphovsrättsligt skydd, förutsatt att verket uppfyller EU-rättens krav. Vidare bekräftar EUD att mönsterskydd inte utesluter upphovsrättsligt skydd. Tröskeln för att uppnå EU-rättens krav tenderar inte att uppfattas som hög. Att brukskonstalter i form av välgjorda bearbetningar av det allmänna formförrådet skyddas är ett exempel som visar på hur låg tröskeln för originalitet är.⁵⁵ Även om EU-rättens tröskel för originalitet är låg är finns det fortfarande krav att uppfylla. Alster som till exempel endast har fastställts av tekniska överväganden, regler eller krav kan inte skyddas upphovsrättsligt.⁵⁶ Om till exempel tekniska överväganden inte har hindrat upphovsmannen från att återspegla sin personlighet i alstret genom att ge uttryck för fria och kreativa val kan upphovsrättsligt skydd vara aktuellt.⁵⁷ Att upphovsmannen har kunnat välja mellan flera lösningar vid skapandet av verket, det vill säga haft ett stort variationsutrymme, utgör ett tecken på att verket har originalitet.⁵⁸

Det framgår det av *Levola Hengelo* att litterära och konstnärliga verk inte separeras. Ett verk är ett verk. Litterära och konstnärliga verk är idag inte kopplade till olika sanktioner och inskränkningar. EU-rättens krav är samma för alla typer av verk. Det innebär att kravet för de olika typerna av verk inte varierar, även om verk kan passera originalitetskravet med olika stora marginaler. Det vore därmed felaktigt att till exempel påstå att kravet för brukskonst är lägre ställt än för andra verk.⁵⁹

Hur graden av originalitet förhåller sig till skyddet är en omdiskuterad fråga. Skyddet i sig är detsamma som för andra typer av upphovsrättsligt skyddade verk. Frågan är om skyddsomfånget är beroende av graden av originalitet. I den tidigare nämnda domen *Jetson fätöljdyna* uttalade PMD att även om tröskeln för originalitet är låg erhåller ett mer originellt verk ett mer omfattande skyddsomfång än

⁵¹ Mål C-683/17, EU:C:2019:721 *Cofemel*, p. 53 f.

⁵² Levin, Hellstadius, Lärobok i immaterialrätt, s. 82 f.

⁵³ Levin, Hellstadius, Lärobok i immaterialrätt, s. 86.

⁵⁴ Levin, Hellstadius, Lärobok i immaterialrätt, s. 86 och Synonymer, Banal.

⁵⁵ Levin, Hellstadius, Lärobok i immaterialrätt, s. 110.

⁵⁶ Mål C-403/08 och 429/08, EU:C:2011:631 *Premier League* och mål C-604/10, EU:C:2012:115 *Dataco*.

⁵⁷ PMT 16530-21 (*Jetson fätöljdyna*) och mål C-833/18, EU:C:2020:461 *Brompton Bicycle*, p. 26–27.

⁵⁸ Levin, Svensk Forms Opinionsnämnd under utveckling, s. 341.

⁵⁹ Jfr Olin, kommentaren till 1 § lag (1960:729) om skydd för litterära och konstnärliga verk.

ett mindre originellt verk, oavsett vad det är frågan om för typ av verk.⁶⁰ Det är en uppfattning som delas i doktrin.⁶¹ Det är emellertid ett synsätt som även har kritiserats.⁶² Trots PMD:s uttalanden i *Jetson fätöljdyna* om sambandet mellan särskiljningsförmågan och skyddsomfånget beslutade PMÖD den 21 september 2023 att begära ett förhandsavgörande i mål C-580/23, *Mio and Others*, från EUD rörande frågan. Mer specifikt lyder frågan i beslutet om det nämnda sambandet mellan särskiljningsförmågan och skyddsomfånget gäller på motsvarande sätt inom upphovsrätten som inom andra immaterialrättsliga områden, som till exempel varumärkesområdet.⁶³ Det framgår av beslutet att domstolen anser att det framstår som ändamålsenligt om graden av originalitet har betydelse för skyddsomfånget.

Verk har olika egenskaper som talar för att objektet bör spela roll för bedömningen. Till exempel är inte sällan det fria variationsutrymmet vid framställandet av brukskonstster begränsat. Det bör ändamålsenligt innebära en begränsad möjlighet till ett stort skyddsomfång.⁶⁴ Att verks skyddsomfång kan begränsas är av stor betydelse för konkurrensförhållanden och därmed det upphovsrättsliga skyddets hållbarhet.⁶⁵ Rättskyddet för bland annat brukskonst påverkar konkurrensförhållanden särskilt och det bör beaktas vid bedömningen.⁶⁶ Variationsmöjligheterna vid ren konst är emellertid oändligt många. Det innebär att det upphovsrättsliga skyddet inte hindrar andras konstnärliga utövande.⁶⁷ Nyttofunktionen skiljer brukskonsten från den rena konsten. Designen är därmed beroende av funktionen. Alla verk som uppfyller kravet på originalitet är alltså att betrakta som verk, men det finns anledning att betrakta de olika verken olika sett till särprägel.

2.1.3 Delar av verk

Upphovsrätten skyddar inte bara verk i dess helhet, utan även delvis, enligt 2 § andra stycket URL. Bestämmelsen är hämtad från artikel 2 infosocdirektivet, som stadgar att medlemsstaterna ska föreskriva en ensamrätt att tillåta eller förbjuda direkt eller indirekt, tillfällig eller permanent, mångfaldigande, oavsett metod och form, helt eller delvis. Hur delar av ett brukskonstster kan skyddas är nödvändigt att förstå, för att förstå problematiken med förhållandet mellan upphovsrätten och återbruk av brukskonst. Reparationsprocessen blir mer komplex om de berörda delarna utgör skyddade verk i sig.

⁶⁰ Patent- och marknadsdomstolens dom den 2 november 2022 i mål PMT 16530-21 (*Jetson fätöljdyna*) och mål C-683/17, EU:C:2019:721 *Cofemel*.

⁶¹ Levin, Hellstadius, Lärobok i immaterialrätt, s. 80 och Hellstadius, Immaterialrätt och marknadsrätt, s. 25.

⁶² Setterwalls, Alla verks likhet inför lagen, 7 oktober 2019.

⁶³ Patent- och marknadsöverdomstolens beslut om begäran av förhandsavgörande den 27 november 2023 i mål PMT 13406-22, p. 45 (mål C-580/23).

⁶⁴ Levin, Hellstadius, Lärobok i immaterialrätt, s. 187.

⁶⁵ Levin, Hellstadius, Lärobok i immaterialrätt, s. 86.

⁶⁶ Levin, Hellstadius, Lärobok i immaterialrätt, s. 80.

⁶⁷ Levin, Hellstadius, Lärobok i immaterialrätt, s. 83.

Frågan om delar av ett verk kan skyddas behandlas av EUD i målet *Infopaq*. EUD konstaterar i domen att det inte finns något tillämpligt direktiv på området som tyder på att delar av verk ska bedömas annorlunda än hela verk. Vidare uttalar domstolen att delar av verk kan skyddas om de i sig bidrar till originaliteten hos verket i sin helhet (p. 38). Delarna ska därmed innehålla vissa av de element som ger uttryck för upphovsmannens egen intellektuella skapelse (p. 39). I fallet består delen av verket av ett textutdrag om elva ord. Domstolen förklarar att orden i sig inte utgör element som omfattas av skyddet (p. 46). Avgörande för om textutdraget om elva ord skyddas är valet, dispositionen och kombinationen av orden. Om upphovsmannen härigenom kan ge uttryck för sin kreativitet på ett originellt sätt kan delen av verket utgöra en intellektuell skapelse (p. 45). Textutdrag som är ägnade att till läsaren förmedla originaliteten hos en publikation genom ett element som i sig gör ett uttryck för författarens egen intellektuella skapelse kan till exempel skyddas (p. 47).

EUD:s uttalanden om att delar av verk kan vara skyddsvärda överensstämmer med tidigare svensk praxis. I NJA 1995 s. 256 (*Direkt-EJ*) kom HD fram till att delar av ett skyddat verk utgör exemplar av verket under förutsättning att delarna i sig uppfyller kraven för upphovsrättsligt skydd. Bland svensk praxis finns även en dom på upphovsrättsområdet som gäller ett textutdrag, nämligen PMÖD:s dom den 16 maj 2018 i mål T 10535-16 (*Del av tillståndsansökan*). Tvisten avsåg ett kopierat textutdrag från en ansökan om att bedriva förskoleverksamhet. Domstolen hänvisar till *Infopaq* och lyfter kravet på att delen ska innehålla element av verket som i sig ger uttryck för upphovsmannens egen intellektuella skapelse. PMÖD fann att ursprungsansökan var utformad enligt de ramar som instruktionen påbjuder och att en annan oberoende sökande hade kunnat utforma textutdraget på ett mycket likartat sätt. Alster som kan bli föremål för ett oberoende dubbelskapande uppfyller inte kraven för upphovsrätt. Det beskrivna kallas dubbelskapandekriteriet. Den aktuella delen av ursprungsansökan uppfyllde därmed inte kraven enligt domstolen.

Delar av brukskonstalter kan alltså skyddas om delarna bidrar till originaliteten hos verket i sin helhet, genom att de innehåller element som ger uttryck för upphovsmannens intellektuella skapelse.⁶⁸ Intressant att nämna här är att om ingen av delarna var för sig uppfyller kraven för upphovsrättsligt skydd finns det ingenting som hindrar att banala delar monteras ihop till en intellektuell skapelse som uppfyller kraven.⁶⁹ Det fungerar inte omvänt. Om ett verk inte uppnår kraven gör inte delar av verket det heller.⁷⁰

I PMD:s tidigare nämnda dom *Jetson fåtöljdyna* utreds frågan om huruvida en del av ett brukskonstalter uppfyller EU-rättens krav och är skyddsvärd. Domstolen fann att den löstagbara dynan till Bruno Mathssons designklassiker Jetson fåtöljen från Dux Design Aktiebolag (Dux) är upphovsrättsligt skyddad. Nämnvärt är att målet stannade hos PMD och att det bör beaktas att domen är av lägre

⁶⁸ Mål C-5/08, EU:C:2009:465 *Infopaq*, p. 38–39.

⁶⁹ Nordell, Verkshöjdsbegreppet inom upphovsrätten, s. 97 och SFO nr 138 (*Lycentalyketan*).

⁷⁰ Norrgård, Sund-Norrgård, Kasi, Upphovsrättslig rättspraxis i Finland åren 2010–2018, del I, NIR, 2019, s. 455 och Helsingfors hovrätt 5.3.2015 Nr 322 Dnr S 14/407 (*Kaninstandard*).

rang. Vidare är det värt att notera att PMD har tenderat att tillgodose upphovsmännens intressen.⁷¹ Det upphovsrättsliga skyddet som dynan tillerkändes i det enskilda fallet kan ifrågasättas. Det vill säga om dynan verkligen är ett uttryck för Bruno Mathssons personlighet och representerar verket. Fokuset ligger därmed här inte på den enskilda bedömningen, utan domstolens mer allmänna uttalanden om gällande rätt. På ett generellt plan förklarar PMD i domen att det varken är ovanligt eller främmande inom upphovsrätten att ett fristående verk och ett annat fristående verk, som kan monteras ihop, åtnjuter upphovsrättsligt skydd var för sig. Framöver är det intressant att se om domen kommer att bidra till att fler rättsliga åtgärder kommer att vidtas vad gäller upphovsrättsligt skydd till delar av brukskonst.⁷²

Framtida domar får klargörande utvisa var gränsen går vad gäller kvantiteten för att en del av ett verk ska kunna skyddas. Det vill säga när omfattningen av verksinnehållet är så stort att verket går att urskilja och framträder.⁷³ Av svensk praxis framgår det att intrång inte föreligger när verket utgör en oväsentlig del i sammanhanget. Till exempel kan fotografering av en interiör, i vilken ingår i olika konstverk, ske utan tillstånd från upphovsmannen.⁷⁴ För delar av verk kan det tolkas som att delar av verk ska ha en väsentlig roll för verket. I *Infopaq* fann EUD som nämnt att i varje fall ett textutdrag om elva ord kan skyddas, utan att den uttalade en kvantifiering i sak.⁷⁵ Delvist mångfaldigande omfattas alltså av förbudet utan att det har ställts upp några kvantitativa krav.⁷⁶ En tidigare svensk dom som visar på ett upphovsrättsligt skydd för färre ord är Stockholms tingsrätts dom den 11 februari 2006 i mål T 9013-04 (*Ta mig till havet*). Textraden ”Ta mig till havet och gör mig till kung” från Peter Lundblads låt ”Ta mig till havet” hade i Silja Lines reklamkampanj gjorts om till ”Ta dig till havet, vi gör dig till kung”. Domstolen fann att användningen utgjorde upphovsrättsintrång. Ytterligare exempel på en kombination av få ord som skydds upphovsrättsligt är titlarna ”Kanske en diktare” och ”Melodin som kom bort”. Titlarna har ansetts kunna förmedla verkens grundtankar på ett originellt sätt.⁷⁷

⁷¹ Widmark, Larsson, Copyright to replacement parts of design furniture and repair limitations (PMC, PMT 16530-21), s. 159 f.

⁷² Widmark, Larsson, Copyright to replacement parts of design furniture and repair limitations (PMC, PMT 16530-21), s. 160.

⁷³ Nordell, Rätten till det visuella, s. 37 och jfr NJA 1990 s. 499 (*Gotlandskarta*).

⁷⁴ NJA 1981 s. 313 (*TVå herrars tjänare*).

⁷⁵ Levin, Hellstadius, Lärobok i immaterialrätt, s. 87.

⁷⁶ Förslag till avgörande av generaladvokat Verica Trstenjak föredraget i EU:C:2009:465 *Infopaq*, p. 58.

⁷⁷ Eberstein, Vad bör skyddas vid en nordisk auktorrättslagstiftning?, NIR, 1946, s. 12.

2.2 Skyddet

2.2.1 Den ekonomiska rätten

Det är av vikt att förstå innebörden av det upphovsrättsliga skyddet, för att förstå hur långt upphovsmannens rätt bör sträcka sig och vilka inskränkningar som är motiverade. Upphovsrätten består av en ekonomisk och en ideell del. Delarna kan betraktas som upphovsrättens praktiska respektive personliga sida.⁷⁸ Den ekonomiska rätten regleras i 2 § URL och benämns även som förfoganderätten. Till denna hör dels exemplarframställning, dels tillgängliggörande för allmänheten.⁷⁹ Rätten att göra verket allmänt för allmänheten innebär en rätt till överföring till allmänheten, offentligt framförande, offentlig visning av exemplar av verket och spridning av verket.⁸⁰

Syftet med den ekonomiska rätten är att ge upphovsmännen goda arbetsförhållanden och betalt för sitt arbete. Med andra ord ska uphovsmän kunna skapa och tjäna pengar på sina verk. Den ekonomiska rätten skapar incitament till investeringar som gynnar den ekonomiska, sociala och kulturella utvecklingen. Utan det skydd som den ekonomiska rätten ger uphovsmännen hade kostnaderna för att skapa det första verket riskerat att hämma den konstnärliga och kulturella utvecklingen. Det är därmed inte bara av intresse för uphovsmännen att den ekonomiska rätten existerar, utan även för samhället.⁸¹

Avseende utnyttjandeformer är det utmärkande för brukskonstalter att det enda ekonomiskt skyddsvärda för uphovsmannen är att exemplar av alstren inte framställs och förs ut på marknaden. Intresset hos uphovsmännen ligger i att deras formgivningsinsatser inte utnyttjas och att alster inte kopieras.⁸²

Den ekonomiska rätten är inte obegränsad. Den kan begränsas på uphovsmannens vilja enligt 27 § URL. Bestämmelsen stadgar att uphovsrätten kan överlåtas och upplåtas. Skyddet gäller inte i de fall uphovsmannen har gett andra medgivande, till exempel genom licensavtal. Detsamma gäller om annat följer av lag.⁸³ I 2 kap. URL finns inskränkningar, vars syfte är att skapa en balans mellan de intressen som uphovsrätten tillgodoser och andra samhällseliga intressen.⁸⁴ Inskränkningarna i andra kapitlet utgör ett axplock av den svenska lagstiftaren, ur den långa lista med möjliga undantag som regleras i artikel 5.2 och 5.3 infosocdirektivet.

Inskränkningarna bidrar till att det uphovsrättsliga systemet fungerar väl i samhället, både praktiskt och principiellt.⁸⁵ Vid tillämpningen av undantagen behöver tolkningen anpassas efter vilket undantag som ska tillämpas och vad det

⁷⁸ Olsson, Copyright, s. 87.

⁷⁹ Levin, Hellstadius, Lärobok i immaterialrätt, s. 193.

⁸⁰ Olsson, Copyright, s. 88.

⁸¹ Olsson, Copyright, s. 87.

⁸² Nordell, Rätten till det visuella, s. 268.

⁸³ Prop. 1996/97:129 s. 15.

⁸⁴ Levin, Hellstadius, Lärobok i immaterialrätt, s. 191.

⁸⁵ Levin, Hellstadius, Lärobok i immaterialrätt, s. 191.

har för syfte.⁸⁶ En inskränkning får endast tillämpas i vissa särskilda fall som inte strider mot det normala utnyttjandet av verket och som inte oskäligt inkräktar på rättsinnehavarnas legitima intressen. Det beskrivna kallas trestegsregeln och finns i artikel 5.5 i direktivet. Vid lagstiftning av inskränkningar ska principerna i trestegsregeln beaktas⁸⁷ och vid domstolsprövningar ska trestegsregeln ses som en anvisning om hur inskränkningar ska tolkas.⁸⁸

I 19 § URL regleras en konsumtionsregel, som avser att se till konsumenternas intressen, bidra till ett ökat marknadsvärde och verkets praktiska brukbarhet. Bestämmelsen begränsar spridningsrätten och stadgar bland annat att ett verk som med upphovsmannens samtycke har överlåtits inom Europeiska ekonomiska samarbetsområdet (EES) får spridas vidare. Bestämmelsen har stöd i artikel 4.2 infosocdirektivet. Det är endast spridningsrätten till det enskilda exemplaret som konsumeras. Det innebär att exemplar som har framställts utifrån det överlåtna exemplaret inte lovligt får spridas.⁸⁹ Det framgår av EUD:s dom den 22 januari 2015 i mål C-419/13, EU:C:2015:27 *Art & Allposters International*. I målet hade en pappersposter överförs till en duk med kanvastyck. I domen uttalar EUD att spridningsrätten inte konsumeras när en reproduktion av ett skyddat verk efter att ha sålts inom EES med upphovsrättsinnehavarens samtycke har överförs till ett annat medium och förts ut på marknaden i sin nya form.

Den nämnda domen om *Jetson fätljsdyna* aktualiserar frågan om vilket utrymme det finns att reparera varor enligt konsumtionsregeln. Tillåtligheten av återbruk av brukskonst bygger nämligen på konsumtionsprincipens tillämplighet.⁹⁰ Reparatören av stolen i fallet hävdade att en exemplarframställning av en del av verket är att jämföras med en reparation och omklädsel, som ägaren har rätt att göra i och med konsumtionsreglerna. PMD konstaterade emellertid att brukskonstföremål är undantagna från rätten att framställa verk för privat bruk om framställningen sker med hjälp av någon utomstående, 12 § URL. Det förelåg inte heller någon annan grund för att inskränka rätten att ingripa mot intrångsföremålen.

2.2.2 Den ideella rätten

Den ideella rätten, som regleras i 3 § URL, består av en paternitetsrätt och en respekträtt. Den förstnämnda rätten kallas även mer avslöjande för namn- och källangivelserätten. Rätten innebär att upphovsmannen ska angivas i den omfattning och på det sätt god sed kräver när ett verk framställs eller tillgängliggörs för allmänheten, 3 § första stycket URL.

Respekträtten syftar till att skydda upphovsmannen från kränkande ändringar och tillgängliggöranden, 3 § andra stycket URL. Med andra ord får ett verk inte ändras eller tillgängliggöras på ett kränkande sätt.⁹¹ Närmare bestämt är det upphovsmannens litterära eller konstnärliga anseende eller egenart som inte får

⁸⁶ Levin, Hellstadius, Lärobok i immaterialrätt, s. 192 f.

⁸⁷ Prop. 2004/05:110 s. 83 f.

⁸⁸ Se till exempel NJA 2016 s. 212 (*Wikimedia*).

⁸⁹ Jfr Olin, kommentaren till 19 § lag (1960:729) om skydd för litterära och konstnärliga verk.

⁹⁰ Wennersten, Många immaterialrättsliga utmaningar i den cirkulära ekonomin, NIR, 2023, s. 140.

⁹¹ Levin, Hellstadius, Lärobok i immaterialrätt, s. 159–162.

kränkas. Med andra ord rör det sig om upphovsmannens anseende som skapare samt verkets integritet och den känsla som upphovsmannen som konstnär känner inför verket.⁹² Bestämmelsen omfattar även kränkande ändringar i exemplar av verk, även om det inte framgår uttryckligen. Respekträtten innebär vidare en skyldighet att tydliggöra om ett verk återges i bearbetat skick.⁹³

Kränkningens bedömningen ska göras från upphovsmannens synpunkt på saken, med en objektiv måttstock.⁹⁴ Med andra ord sker en objektiviserad subjektiv bedömning med fokus på om upphovsmannen hade skäl att känna sig kränkt.⁹⁵ Vid bedömningen av ändringar av verk ska dels återgivelsen av verket beaktas, dels angivelsen om att verket har bearbetats tas hänsyn till.⁹⁶

Syftet med upphovsrättens ideella rättigheter är att skydda det känslomässiga och intellektuella band som uppkommer mellan upphovsmannen och verket under skapandeprocessen, till följd av de personliga känslor, upplevelser och erfarenheter som upphovsmannen lägger ner i sitt alster.⁹⁷ Paternitetsrätten kan gynna de ekonomiska intressena, till följd av att upphovsmannen förblir sammankopplad med verket. Med andra ord kan den ideella rätten bidra till exempelvis renommé och marknadsvärde. Respekträtten är av intresse för upphovsmannen vid återbruk av brukskonst. Sett till att verk är personligt förknippade med upphovsmannen finns det en poäng med att skilja bearbetade verk från verket i sin ursprungliga form.

Verk av mer praktiskt och bruksorienterat slag anses mindre känsliga för kränkningar än rent konstnärliga eller litterära verk.⁹⁸ Under lagstiftningsarbetet med URL framhövdes en tveksam attityd mot upphovsmannens ideella rätt gällande objekt med praktisk användning. Resonemang har förts om att bruksföremål ofta tillverkas i serier och att ändringar i särskilda exemplar sällan eller aldrig kommer att beröra upphovsmannens ideella rätt. Behovet av skydd mot kränkande ändringar av bland annat bruksföremål har därmed inte har ansetts vara av vikt.⁹⁹ Till exempel har lagstiftaren funnit att det av praktiska skäl inte går att tillämpa 3 § URL vid kränkande ändringar på byggnader eller bruksföremål enligt 26 c § URL.¹⁰⁰ Mot bakgrund av vad som framhållits ovan, om den förändrade uppfattningen av vad som är konstnärligt och brukskonstens framväxt inom upphovsrätten, kan det nyss nämnda uppfattas som tveksamt. Men som tidigare har konstaterats hindrar inte det faktum att ”ett verk är ett verk” att verk kan

⁹² SOU 1956:25 s. 124 och Wennersten, Många immaterialrättsliga utmaningar i den cirkulära ekonomin, NIR, 2023, s. 142.

⁹³ SOU 1956:25 s. 124.

⁹⁴ SOU 1956:25 s. 123.

⁹⁵ Nordell, Den ideella rättens tvingande natur och oöverlåtbarhet, s. 394.

⁹⁶ Wennersten, Många immaterialrättsliga utmaningar i den cirkulära ekonomin, NIR, 2023, s. 142 och SOU 1956:25 s. 123.

⁹⁷ Olsson, Copyright, s. 87.

⁹⁸ Wennersten, Många immaterialrättsliga utmaningar i den cirkulära ekonomin, NIR, 2023, s. 142 och SOU 1956:25 s. 123.

⁹⁹ 1LU 1960:41.

¹⁰⁰ Olsson, Copyright, s. 129

betraktas olika och tillerkännas olika stora skyddsomfång. Både det tilltänkta användningsområdet och motivet påverkar bedömningen.¹⁰¹

¹⁰¹ Wennersten, Många immaterialrättsliga utmaningar i den cirkulära ekonomin, NIR, 2023, s. 142 och SOU 1956:25 s. 123.

3 Intressenterna

3.1 Upphovsmännen

För att kunna utvärdera gällande rätt och utreda frågan om vilka inskränkningar i upphovsrätten som är motiverade i en intressebalans är det nödvändigt att fastställa vilka de olika intressenternas intressen är. På ena sidan i slaget om hur långt upphovsmännens uteslutande rätt ska sträcka sig och vilket utrymme det ska finnas för upcycling och reparation av brukskonstföremål står upphovsmännen.

En del av upphovsmännens intressen faller bort redan på grund av kraven för upphovsrättsligt skydd. Till exempel kan en titel på en framgångsrik bok eller film ha ett kommersiellt värde för upphovsmannen, men inte uppfylla kraven för skydd.¹⁰² Ju mer banala skapelser som kan skyddas, men möjligt kommersiellt värdefulla, desto högre är risken för att respekten för upphovsrätten minskar.¹⁰³ I takt med att upphovsrätten har utvecklats har mer och mer erhållit skydd på grund av att det är fråga om nedlagda investeringar.¹⁰⁴

En för låg tröskel kan även leda till konkurrensrättsliga problem. Det gäller inte minst för skyddet av brukskonstföremål, eftersom det är av mer industriell art.¹⁰⁵ Upphovsmännens intresse av ensamrätt behöver vägas mot intresset av en effektiv konkurrens, både vad gäller placeringen av tröskeln för skydd och begränsningen av skyddsomfånget.

Även om upphovsmännen i huvudsak står på samma sida i fråga om möjligheterna till reparation av brukskonst, det vill säga den sidan som inte vill inskränka ensamrätten, kan det finnas andra anledningar till att upphovsmän inte vill att rätten ska vara alltför långtgående. En för långtgående ensamrätt hade hindrat skapande och konstnärlig verksamhet, eftersom den hade begränsat utrymmet för nya verk.¹⁰⁶ Det finns därmed ett intresse även från upphovsmännens sida att verks skyddsomfång begränsas, sett till den konstnärliga skaparkraften.

Variationsmöjligheterna vid skapandet av brukskonstföremål är mer begränsade än vid ren konst. Det motiverar en snävare skyddsomfång, för att inte hindra

¹⁰² NJA 1947 s. 450 (*Blod och Eld*) och Levin, Hellstadius, *Lärobok i immaterialrätt*, s. 88.

¹⁰³ Levin, Hellstadius, *Lärobok i immaterialrätt*, s. 74.

¹⁰⁴ Levin, Hellstadius, *Lärobok i immaterialrätt*, s. 86.

¹⁰⁵ Levin, Hellstadius, *Lärobok i immaterialrätt*, s. 74.

¹⁰⁶ Infosocdirektivet, skäl 9–11.

andras konstnärliga utövande.¹⁰⁷ Det ovan nämnda förklarar varför det upphovsrättsliga skyddet idag är ganska generöst, även för brukskonst, samtidigt som skyddsomfånget är begränsat.

Upphovsmännens praktiska skyddsbehov vad gäller alster av brukskonst rör främst närgångna efterbildningar.¹⁰⁸ Det är utmärkande för brukskonstalster är som nämnts att det enda ekonomiskt skyddsvärda för upphovsmannen att exemplar av alstren inte framställs och förs ut på marknaden.¹⁰⁹ Numera stäcker sig skyddstiden för alster av brukskonst till 70 år efter upphovsmannens dödsår. Det är en lång skyddstid, sett till att det främsta intresset för upphovsmännen är att ekonomiskt få tillbaka för sina kreativa insatser. Det upphovsrättsliga skyddet är nödvändigt för att skapa incitament till investeringar och skapande.¹¹⁰ I samband med att skyddstiderna för brukskonst förlängdes fördes det resonemang om att skyddstidens längd inte har så stor praktisk betydelse i fråga om brukskonstalster, eftersom den övervägande delen av produkterna som omfattas av skyddet förlorar kommersiellt intresse redan efter en tämligen kort tid.¹¹¹

Eftersom skyddsbehovet riktar sig till närliggande efterbildningar finns det en poäng att särskilja framställningar som sker i reparationssyfte från de som inte gör det. Upphovsmännen kan ha ett visst ekonomiskt intresse i att konsumenter vänder sig åter till dem vid behov av reparation och hindra andra från att bedriva beställningsverksamhet genom framställning av deras verk.¹¹² Frågan är om intresset är rättfärdigat, sett till att varje upphovsman i de fallen redan har fått full ersättning för verket en gång. Tillåtligheten av återbruk av brukskonst bygger därmed som nämnts på konsumtionsprincipens tillämplighet.¹¹³ Vidare är variationsmöjligheterna vanligtvis oändligt många, särskilt vid ren konst.¹¹⁴ Det är emellertid inte fallet vid reparation av brukskonst, eftersom variationsutrymmet är obefintligt när målet är att återställa ett verk.

Utöver den direkt kopplade ekonomiska aspekten i form av betalning av reparationen finns det andra ekonomiska aspekter som är av intresse för upphovsmannen. Upphovsmännen har ett intresse av att motverka renommeskada, genom att verk håller sig i gott skick så länge de brukas. Renommeskador kan uppkomma till följd av att konsumenter väljer bort reparation på grund av att ensamrätten resulterar i höga reparationskostnader eller som ett resultat av reparationer av låg kvalitet. Motverkandet av renommeskador sker inte enbart genom att upphovsmännen skapar brukskonstalster av bra kvalitet, utan även reparationer.

Upphovsmännen har även ett intresse av ett förutsebart skydd, särskilt eftersom upphovsrättsligt skydd uppstår formlöst. En upphovsman är säker på om dennes verk är skyddat först efter en domstolsprövning, eftersom en individuell prövning sker i varje enskilt fall. Det är därmed av vikt för upphovsmännen att

¹⁰⁷ Levin, Hellstadius, Lärobok i immaterialrätt, s. 83.

¹⁰⁸ Levin, Hellstadius, Lärobok i immaterialrätt, s. 84.

¹⁰⁹ Nordell, Rätten till det visuella, s. 268.

¹¹⁰ Levin, Formskydd, s. 33.

¹¹¹ Prop. 1969:168 s. 124.

¹¹² SOU 1956:25 s. 182.

¹¹³ Wennersten, Många immaterialrättsliga utmaningar i den cirkulära ekonomin, NIR, 2023, s. 140.

¹¹⁴ Levin, Hellstadius, Lärobok i immaterialrätt, s. 83.

lagstiftningen är tydlig avseende när kraven för skydd är uppfyllda och även hur långt ensamrätten sträcker sig.

3.2 Konsumenterna och det miljömedvetna samhället

På andra sidan i slaget om frågan om vilket utrymme som ska lämnas för upcycling och reparation av brukskonst står bland annat konsumenterna och det miljömedvetna samhället. Det finns flera skäl till att upphovsmännens uteslutande rätt behöver kunna begränsas med inskränkningar. Grupperna behandlas här inom ramen för ett och samma avsnitt, dels på grund av att det finns överlappningar mellan grupperna, dels på grund av att de olika gruppernas intressen hänger samman och överlappar varandra.

I ett miljömedvetet samhälle, som tar medvetna steg bort från ett så kallat slit och släng-samhälle med en linjär ekonomi, prioriteras hållbara produkter och återanvändning av material. Återbruk diskuteras ofta i samband med så kallad cirkulär ekonomi. Det finns utrymme för att diskutera om återbruk platsar inom begreppet cirkulär ekonomi eller inte, eftersom återbruk inte nödvändigtvis är oberoende av nya naturresurser utan främst fokuserar på att öka produkters kapacitetsutnyttjande.¹¹⁵ Inom EU har en ny handlingsplan för den cirkulära ekonomin tagits fram. Planen är en av byggstenarna i EU:s nya agenda för hållbar tillväxt och har antagits i syfte att uppnå ett renare och mer konkurrenskraftigt Europa. Den fokuserar bland annat på hållbar konsumtion och att de resurser som används hålls kvar i EU:s ekonomi så länge som möjligt. I handlingsplanen används uttrycket ”rätt till reparation”.¹¹⁶ Även den svenska regeringen har diskuterat hållbara sätt att konsumera och användandet av material i samband med beslutet om att ställa om till cirkulär ekonomi.¹¹⁷ Återbruk får därmed anses omfattas av EU:s och regeringens definition av cirkulär ekonomi.

I arbetet mot en cirkulär ekonomi på nationell nivå har värdet av reparationer diskuterats. Regeringen beslutade den 14 januari 2016 att tillsätta en särskild utredare med uppdrag att utreda och föreslå styrmedel för att förebygga uppkomst av avfall i syfte att främja en cirkulär ekonomi.¹¹⁸ Ett av utredarens förslag är att införa ett ”hyberavdrag”. Det innebär en skattereduktion vid reparation eller hyrning av konsumentprodukter eller köp av tjänster för att sälja vidare begagnade produkter.¹¹⁹ Syftet med förslaget är bland annat att få konsumenterna att alltmer vända sig till begagnade konsumentprodukter framför nya.¹²⁰ Ett arbete i den här riktningen förutsätter att det finns goda möjligheter till reparation enligt lag.

¹¹⁵ Wennersten, Många immaterialrättsliga utmaningar i den cirkulära ekonomin, NIR, 2023, s. 135.

¹¹⁶ Europeiska kommissionen den 11 mars 2020 i COM(2020) 98 final.

¹¹⁷ Klimat- och näringslivsdepartementet, Cirkulär ekonomi - strategi för omställningen i Sverige, juli 2020.

¹¹⁸ SOU 2017:22 s. 1.

¹¹⁹ SOU 2017:22 s. 24.

¹²⁰ SOU 2017:22 s. 22.

Återbruk är alltså av betydelse för EU:s klimatmål och omställning.¹²¹ Intresset av att värna om miljön framgår av ett flertal regleringar. Enligt EU-rätten ska den upphovsrättsliga regleringen genomsyras av det miljömedvetna tänket. Enligt artikel 11 fördraget om Europeiska unionens funktionssätt (FEUF) ska miljöskyddskraven integreras i utformningen och genomförandet av unionens politik och verksamhet, särskilt i syfte att främja en hållbar utveckling. Det framgår av artikel 3 fördraget om Europeiska unionen (FEU) att unionen ska verka för en hållbar utveckling i Europa som bygger på en välavvägd ekonomisk tillväxt och prisstabilitet, på en social marknadsekonomi med högkonkurrenskraft där full sysselsättning och sociala framsteg eftersträvas, samt en hög miljöskyddsnivå och en bättre miljö. I artikel 37 Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna (stadgan) regleras att en hög nivå i fråga om miljöskydd och förbättring av miljöns kvalitet ska integreras i unionens politik och tryggas i enlighet med principen om hållbar utveckling. Enligt svensk grundlagsstiftning ska det allmänna främja en hållbar utveckling och god miljö för nuvarande som kommande generationer, 1 kap. 2 § regeringsformen (1974:152) (RF).

Utöver miljöaspekterna finns det tillgänglighets- och ekonomiska aspekter som konsumenter intresserar sig för, som är kopplade till konkurrens. Konsumenterna är i allmänhet intresserade av att dels goda nyheter på bruksvaruområdet tillåts, dels få köpa dem till skäligen priser.¹²² Konsumenterna delar upphovsmännens intresse av att konstnärlig skaparkraft uppmanas till.¹²³ Upphovsmännens intressen av en långtgående ensamrätt måste vägas mot intresset av en effektiv konkurrens, för tillgodose samhällets intresse av att inte ha en alltför konkurrensbegränsande upphovsrätt. Intresset av att kunna masstillverka verk är särskilt stort gällande alster av brukskonst, eftersom det finns ett omedelbart behov av att äga den typen av verk. Det är ett område som styrs av föränderliga trender. Det gör att många formgivare vill designa inom samma stil och inspireras av de ledande på området.¹²⁴

Utöver konkurrens mellan upphovsmän är även konkurrens mellan reparatörer av vikt för konsumenterna. Det finns ett ekonomiskt intresse hos konsumenterna av att upphovsmännens ensamrätt inte ska vara allt för långtgående, för att det ska finnas konkurrens bland reparatörerna, som drar ner priserna. Om upphovsmännen har monopol vid traditionell reparation av lösa skyddade delar riskerar priserna att bli oskäligt höga. Utöver det finns det ett intresse av att konsumenter inte blir bakbundna eller beroende av sin egen reparationsförmåga i de fall upphovsmännen inte erbjuder reparation i form av exemplarframställning. Om konsumenterna vill återställa ett verk i sitt ursprungliga skick räcker det inte med möjligheter till upcycling, utan det krävs reparationsmöjligheter. Konsumenterna har ett ekonomiskt intresse i att inte behöva köpa ett helt nytt huvudverk, till följd av bristande reparationsmöjligheter.

I samband med att skyddstiderna för brukskonst förlängdes fördes som resonemang om att alster av brukskonst tenderar att förlora kommersiellt intresse

¹²¹ Europeiska kommissionen, Circular economy action plan, Europeiska unionen.

¹²² Prop. 1969:168 s. 122.

¹²³ Levin, Formskydd, s. 294.

¹²⁴ Levin, Hellstadius, Lärobok i immaterialrätt, s. 83.

inom relativt kort tid efter framställning.¹²⁵ Resonemangen till skyddstiderna för alster av brukskonst är utdaterade, sett till det intresse som samhället i stort har för miljöfrågor och konsumenternas intresse av att följa trender som innefattar äldre skyddade brukskonstalster.¹²⁶ Det sistnämnda intresset utgör en följd av det förstnämnda. Bernkonventionen för skydd av litterära och konstnärliga verk (Bernkonventionen) tillåter kortare skyddstider för bland annat brukskonst, enligt artikel 2.7. Målet *Jetson fätöljdyna* exemplifierar varför resonemangen inte håller idag. Det är ett mål som uppkommit i modern tid, mer än 60 år efter uttalandena och 30 år efter upphovsmannens död. Det finns ett intresse av tydligare reglering och klaggörande prejudikat, förutsatt att efterfrågan på reparationstjänster inte kommer att minska.¹²⁷

Bruno Mathssons klassiska möbler har fortsatt vara aktuella och fånga nya generationers intressen. Miljömedvetenheten i samhället har bidragit till intresset för tidlös design. Vidare har intresset bidragit till att återbrukstrender har uppkommit. Konsumenterna intresserar sig i växande utsträckning mer för unika second hand-plagg, än för massproducerade plagg.¹²⁸ Det finns både ett intresse av att kunna köpa begagnade kläder och sälja kläder på second hand-marknaden.¹²⁹ Utöver det återkommer även trender ständigt från tidigare årtionden.

För att verk ska kunna bli hållbara och långlivade krävs inte enbart tidlös design, återkommande trender eller återbrukstrender utan det förutsätter också möjligheter till reparation och ändringar. Det finns både ett intresse av att kunna bevara brukskonstföremål i gott skick och ge dem ett nytt liv i en ny skepnad.

3.3 Reparatörerna

På samma sida i slaget som konsumenterna och det miljömedvetna samhället i stort står reparatörerna, som också gynnas av inskränkningar i upphovsmännens uteslutande rätt. Ju större utrymme för ändringar och reparationer av brukskonstalster är, desto friare händer har de inom sin reparationsverksamhet. Om upphovsmännens ensamrätt är för långtgående utgör den ett hinder i reparatörers verksamheter. Det nämnda målet *Jetson fätöljdyna* utgör ett exempel på när en upphovsmans uteslutande rätt hindrar en reparatör från att utföra traditionell reparation, som kräver tillverkning och försäljning av en lös del av ett verk. Konsumenterna och reparatörerna delar intresset av att reparationsmöjligheterna inte ska vara beroende av om delen som behöver repareras är ett skyddat verk eller inte.

¹²⁵ Prop. 1969:168 s. 124.

¹²⁶ Ungdomsbarometern, Trendrapporten 2023, 6 december 2022, s. 3, 17.

¹²⁷ Widmark, Larsson, Copyright to replacement parts of design furniture and repair limitations (PMC, PMT 16530-21), s. 160.

¹²⁸ Fastighetsvärlden, Second hand kan bli andra chansen för den fysiska handeln.

¹²⁹ Ungdomsbarometern, s. 9.

Nämnvärt är att Jetson är en av de möbelmodeller som ofta lämnas in för renovering hos reparatörer.¹³⁰ Det är möbelföretaget Dux som i och med ett licensavtal har en exklusiv ensamrätt att tillverka och sälja fåtöljen.¹³¹ Kritik har riktats mot Dux, för att de erbjuder reparatörer begränsade möjligheter vad gäller materialbeställning. Till exempel har inköp av hela hudar erbjudits i stället för färdigskurna färdigremor. En del reparationer blir därmed inte ekonomiskt försvarbara och reparatörerna får i de fallen rikta sig åt andra håll vid beställning av material. Det nyss nämnda utgör ett exempel som belyser vikten av att olika reparatörer har möjlighet att konkurrera med varandra.¹³²

¹³⁰ Mogefors, Reparerbarhet – möjlighet – hållbarhet: En undersökning av stoppmöblers reparerbarhet och en lösning av ett vanligt problem, s. 17.

¹³¹ PMT 16530-21 (*Jetson fåtöljdyna*).

¹³² Mogefors, Reparerbarhet – möjlighet – hållbarhet, s. 18.

4 Återbruk av verk inom ramen för gällande rätt

4.1 Framställning av delar av verk

Upphovsrätten utgör hinder vid reparation som innefattar framställning av skyddade verk. När en reparation består av en framställning av en del av ett verk uppstår en överlappning mellan reparation och reproduktion, som är problematisk på grund av upphovsmannens uteslutande rätt att framställa exemplar.¹³³ Framställning av verk hör som nämnts till upphovsmannens uteslutande rätt att förfoga över verket enligt 2 § URL. Den uteslutande rätten omfattar både exemplarframställning som sker helt eller delvis, enligt 2 § andra stycket URL. Utgångspunkten är därmed att den som vill använda ett skyddat verk måste ha samtycke av rättsinnehavaren. Av bestämmelsen framgår även att det finns inskränkningar i upphovsrätten. 2 kap. URL innehåller fall av fria utnyttjanden, det vill säga utnyttjanden utan samtycke från eller ersättnings till upphovsmannen.

Gällande rätt lämnar i 12 § första stycket URL utrymme för framställning av exemplar för privat bruk. Bestämmelsens grund finns i artikel 5.2.b infoscoddirektivet. Det är en inskränkning som beskrivs som en av de viktigaste inskränkningarna i upphovsrätten från praktisk utgångspunkt.¹³⁴ Enligt bestämmelsen får var och en för privat bruk framställa ett eller några få exemplar av offentliggjorda verk. Kopieringen ska ske från en lovlig upplaga, enligt 12 § fjärde stycket URL.¹³⁵ Den egentliga förlagan ska inte ha framställts eller gjorts tillgänglig i strid med 2 § URL. Med lovlig förlaga avses främst framställning och tillgängliggörande av verk med upphovsmannens samtycke.¹³⁶

Rättsfallet NJA 1984 s. 304 (*Beställd kopia av musikverk*) rör 12 § URL om exemplarframställning, dåvarande 11 § URL. I målet prövades bland annat om en kopia av en upptagning hos Svensk Radio kan tillhandahållas en enskild för privat bruk. Enligt domen ska 12 § första stycket URL tolkas som att det är möjligt att tillåta en utomstående att anlitas för exemplarframställning för privat bruk.¹³⁷ Domstolen fann att exemplarframställningen emellertid inte var tillåten, eftersom framställningen skett i en organiserad och yrkesmässig verksamhet, som inneburi att Svensk Radio på beställning tillhandahållit allmänheten med kopior.¹³⁸ När

¹³³ Gulliksson, Jetson fätöljdyna skyddad av upphovsrätt, 4 november 2022.

¹³⁴ SOU 2013:4 s. 199.

¹³⁵ Prop. 2004/05:110 s. 384.

¹³⁶ Prop. 2004/05:110 s. 384 och Patent- och marknadsöverdomstolens dom den 22 mars 2023 i mål PMT 625-21 (*Jaguar*).

¹³⁷ Se vidare Ds 2003:35 s. 147 f.

¹³⁸ Se vidare <https://svjt.se/svjt/2004/181>.

en utomstående anlitas för kopieringen, som yrkesmässigt ägnar sig åt att gå allmänheten till handa med framställning, ska underlaget tillhandahållas av beställaren. Det beror på att beställaren fortfarande anses som framställare när en utomstående anlitas.¹³⁹ Att den anlitate tillhandahåller underlag för framställningen i viss utsträckning accepteras. Om den utomstående inte ägnar sig yrkesmässigt åt att utföra exemplarframställningar kan den utomstående själv tillhandahålla underlaget. Det bör noteras att det rör sig om ett äldre rättsfall, men huvudregeln har omfattats av URL sedan lagen kom till.

Vad gäller brukskonst får exemplarframställningen inte ske med hjälp av en utomstående, enligt 12 § tredje stycket andra punkten. URL. Med andra ord är främmande medhjälp inte tillåten för vid privat exemplarframställning av brukskonstster.¹⁴⁰ Med utomstående avses personer utanför den närmaste familje- eller vänskapskretsen.¹⁴¹ Skiljelinjen mellan upphovsrätt och den privata sfären aktualiserades i den nämnda domen om *Jetson fåtöljdyna*, som har kritiserats för att inte innehålla en utökad diskussion om gränsdragningen. Den har även kritiserats för att inte innehålla en analys av huruvida begränsningen av undantaget är tillämplig på endast en del av ett verk, med hänsyn till ägarens rätt att ändra på ett verk.¹⁴²

Begränsningen finns i syfte att motverka att personer bedriver beställningsverksamhet och professionellt framställer exemplar av verk för andras privata bruk. Det finns ett intresse från upphovsmannen och producenten att ha kontroll över exemplarframställningen, eftersom framställningen av originalverken kräver investeringar och särskild utrustning. Begränsningen skyddar därmed upphovsmännen från skada.¹⁴³ Dessutom anses det normala sättet att utnyttja ett bruksföremål inte innefatta kopiering av verket utan att det endast brukas. Det kan jämföras med till exempel litterära eller musikaliska verk, som i allmänhet ges ut i större upplaga. Kopiering av litterära och musikaliska verk tar upphovsmannen inte lika stor skada av.¹⁴⁴

Ett tänkbart kryphål för att kringgå begränsningen hade utifrån framställningen ovan varit att reparatörer köper alstren av beställare innan reparationerna utförs, för att sedan sälja tillbaka dem till beställaren efter reparationerna. Det framgår emellertid av 12 § fjärde stycket URL att exemplaren inte får användas för andra ändamål än privat bruk. Med privat bruk avses kopiering som tillgodoser rent personliga behov. Det innefattar utnyttjanden inom familje- och vänskretsen.¹⁴⁵ Att exemplar framställs i syfte att säljas vidare kan inte anses falla inom ändamålet.¹⁴⁶ Syftet med en kopiering får vare sig direkt eller indirekt vara

¹³⁹ Se vidare Ds 2003:35 s. 147 f.

¹⁴⁰ Olsson, Rosén, Upphovsrättslagstiftningen, kommentaren till 12 §.

¹⁴¹ Prop. 1992/93:214 s. 109.

¹⁴² Widmark, Larsson, Copyright to replacement parts of design furniture and repair limitations (PMC, PMT 16530-21), s. 162.

¹⁴³ Olsson, Rosén, Upphovsrättslagstiftningen, kommentaren till 12 §.

¹⁴⁴ SOU 1956:25 s. 182.

¹⁴⁵ Ds 2003:35 s. 132.

¹⁴⁶ Jfr NJA 1984 s. 304 (*Beställd kopia av musikverk*) och Ds 2003:35 s. 131.

kommersiellt.¹⁴⁷ Situationen kan jämföras med att inspelningar av musik som har gjorts för privat bruk inte får säljas till allmänheten.¹⁴⁸

Det innebär att traditionell reparation, det vill säga när något återställs till sin ursprungliga form, är tillåtet om ägaren till exemplaret utför reparationen. Ägaren får både framställa delar av verk och återskapa verk i sin helhet. Lagen utgör därmed inte hinder i de fallen ägaren utför reparationen, men reparationsmöjligheterna blir beroende av ägarens färdigheter samt vilka egenskaper dens vännar och familj besitter. Frågan är om det är ett rimligt utfall av bestämmelsen, sett till dess syfte och intressen att ta hänsyn till.

Vid varje enskild prövning behöver inskränkingsbestämmelsens syfte och rekvisit beaktas.¹⁴⁹ Syftet med bestämmelsen är som redogjorts för att hindra professionell framställning genom beställningsverksamhet. Huruvida professionell framställning kan ske inom ramen för inskränkningen beror på om ägaren av föremålet eller någon inom vän- och familjekretsen kan utföra reparationen professionellt. Tanken är förmodligen inte att en ägare inte ska kunna fråga någon annan om hjälp som utföra arbetet bättre, eftersom det inte finns något hinder för att en vän, familjemedlem eller rättsinnehavare utför reparationen. Det främsta syftet får uppfattas vara att hindra beställningsverksamheter. Upphovsmännens intresse av att ingen annan ska kunna bedriva en verksamhet som erbjuder reparationer av deras verk minskar om de själva inte erbjuder reparation och motsatsvis ökar konsumenternas intresse för frågan.

Syftet är som nämnts bland annat även att upphovsmännen ska ha kontroll över exemplarframställningen. Bestämmelsen innebär emellertid redan att de framställningar som sker för privat bruk faller utanför upphovsmännens kontrollfär.

Reparationer som sker för privat bruk kan fortfarande orsaka renomméskada, om arbetet utförs dåligt. Intresset av att motverka renomméskada finns, men har inte behandlat i samband med lagstiftningsarbetet. Det ligger i upphovsmännens intressen att deras verk håller sig i gott skick och att det finns tillgång till reparation. Intresset av att det ska finnas tillgång till reparation delas med konsumenterna. Upphovsmännens intressen av att ingen annan ska kunna tjäna pengar på reparationer av deras verk genom exemplarframställning behöver vägas mot intresset av att bevara ett gott rykte.

Att beakta rättsinnehavarens legitima intressen ingår i varje prövning av om en inskränkingsbestämmelse är tillämplig, eftersom det är en del av det omnämnda trestegstestet.

¹⁴⁷ SOU 2013:4 s. 200.

¹⁴⁸ Olsson, Rosén, Upphovsrättslagstiftningen, kommentaren till 12 §.

¹⁴⁹ B 12315-20 (*En Svensk Tiger*).

4.2 Omarbetning av verk

Inom ramen för gällande rätt kan verk bearbetas enligt 4 § URL. För återbruk av brukskonst är bestämmelsen aktuell vad gäller upcycling och reparation i form av upcycling, eftersom det innebär ändringar av ett verk. Vid bearbetning förblir verks inre form oförändrad, men det framställs i en ny gestaltning. Med verkets inre form avses verkets individualitet.¹⁵⁰ Det bearbetade verket blir ett så kallat andrahandsverk.

Bestämmelsens första stycke stadgar bland annat att den som har bearbetat ett verk har upphovsrätt till verket i denna gestalt. Omarbetningar av verk som uppfyller kraven för verk har upphovsrättsligt skydd.¹⁵¹ Bestämmelsen omfattar både bearbetningar inom samma och annan konstart.¹⁵² Upphovsmannen till omarbetningen inte får förfoga över det i strid mot upphovsrätten till originalverket. Möjligheterna att förfoga över ett andrahandsverk är därmed beroende av tillståndet från upphovsmannen till originalverket. Utförandet av bearbetningen är emellertid inte beroende av originalupphovsmannens tillstånd.¹⁵³

Om bearbetningen är så omfattande att ett nytt och självständigt verk har uppkommit i fri anslutning till ett verk är det nya verket oberoende av originalverket enligt 4 § andra stycket URL. Det gäller fall då ett verk har skapats med ett annat verk som förebild, men sambandet mellan verken inte är tillräckligt nära för att det ska anses utgöra en bearbetning.¹⁵⁴ Det framgår även av 1 § URL, som stadgar att den som har skapat ett litterärt eller konstnärligt verk har upphovsrätt till verket. Det är en motsvarande bedömning som ska göras vid en bedömning enligt 4 § andra stycket URL som vid en tillämpning av 1 § URL.¹⁵⁵ Avsikten med andra stycket har därmed inte varit att åstadkomma en inskränkning i upphovsrätten utan snarare ange en gräns för skyddsomfånget.¹⁵⁶ Om ett verk ligger utanför originalverkets skyddsomfång kan det inte medföra ett intrång.¹⁵⁷ Det samma gäller om bearbetningen, men inte originalverket uppfyller kraven för upphovsrätt.¹⁵⁸

Hur gränsdragningen mellan det nya verket och originalverket ska bedömas framgår av NJA 2017 s. 75 (*Svenska syndabockar*). Målet rör en målning med Christer Petterson, som misstänktes för mordet på statsminister Olof Palme, och en get som motiv. Det förstnämnda motivet utgjorde en efterbildning av ett

¹⁵⁰ Wennersten, Många immaterialrättsliga utmaningar i den cirkulära ekonomin, NIR, 2023, s. 142 och SOU 1956:25 s. 140 och SOU 1956:25 s. 136.

¹⁵¹ SOU 1956:25 s. 133 f. och prop. 1960:17 s. 76.

¹⁵² SOU 1956:25 s. 133.

¹⁵³ Olin, kommentaren till 4 § lag (1960:729) om skydd för litterära och konstnärliga verk, SOU 1956:25 s. 133 och prop. 1960:17 s. 76.

¹⁵⁴ Olsson, Rosén, Upphovsrättslagstiftningen, kommentaren till 4 §.

¹⁵⁵ NJA II 1961 s. 80, NJA 2017 s. 75 (*Svenska syndabockar*) och B 12315-20 (*En Svensk Tiger*).

¹⁵⁶ B 12315-20 (*En Svensk Tiger*).

¹⁵⁷ Nordell, Upphovsrätten som ett jämförelseobjekt, NIR, 2017, s. 303.

¹⁵⁸ Jfr Olin, kommentaren till 4 § lag (1960:729) om skydd för litterära och konstnärliga verk, SOU 1956:25 s. 133 och prop. 1960:17 s. 76.

porträttfotografi och det sistnämnda en efterbildning av en oljemålning med titeln Syndabocken (The Scapegoat).

Av domen framgår att en helhetsbedömning ska göras med utgångspunkt i den subjektiva uppfattning som kan antas delas av flertalet. Vid bedömningen är det av betydelse om det nya verket kan anses ha en annan mening än det verk som har använts som förebild. Andrahandsverket behöver inte hänföra sig till originalverket utan kan ge uttryck för en mening som är helt främmande verket i sin ursprungliga form. Ju starkare originalverket är, desto svårare är det att åstadkomma ett nytt verk med det som förebild. Eftersom olika hänsyn kan göra sig gällande för olika litterära och konstnärliga uttrycksformer och tekniker blir det i praktiken en fråga om en bedömning i det enskilda fallet, utifrån de intryck som respektive arbete ger och med beaktande av upphovsrättens syfte att ge förutsättningar för skapande verksamhet.¹⁵⁹

I det aktuella fallet ansåg domstolen att de konstnärliga ändringarna och framför allt den symboliska syndabocken gjorde att verket utgjorde kritik mot ett massmedialt behov av syndabockar. Verket ansågs ha en helt annan mening än fotografiet av Christer Pettersson och utgjorde därmed ett nytt och självständigt verk.

HD:s ordval ”mening” har kritiserats för att vara otydligt. Begreppet ”meningsinnehåll” har ansetts svara bättre mot vad som anses utgöra inträngsunderlaget och tagit avstånd från lärorna om verkets idé och uttryck.¹⁶⁰ Uttalandet om att bedömningen ska göras utifrån en subjektiv uppfattning som kan antas vara delad av flertalet har också varit föremål för diskussion. I PMÖD:s dom den 23 juni 2021 i mål B 12315-20 (*En Svensk Tiger*) valde domstolen att klargöra de kritiserade formuleringarna. Av domen framgår att det är det nya alstrets uttrycksform som ska bedömas och att det därvid kan vara av betydelse om alstret är ägnat att av betraktare i allmänhet uppfattas uttrycka ett annat meningsinnehåll än det tidigare verket.

För återbruk av brukskonst innebär det ovanstående sammantaget att skyddade brukskonstalter kan ändras på enligt gällande rätt. Om ändringarna utgör en bearbetning i lagens mening blir den rätt som upphovsmannen har till det ändrade verket beroende av upphovsrätten till originalverket. Om ändringarna ger verket ett annat meningsinnehåll blir verket ett självständigt verk och rätten oberoende av originalupphovsmannen. Det kan vara svårare att uppnå ett annat meningsinnehåll ju starkare originalverket är.¹⁶¹

Att upphovsmannen till en bearbetning blir beroende av den ursprungliga upphovsmannen, utom i de fall bearbetningen utgör ett självständigt verk, visar på att upphovsmannens uteslutande rätt är långtgående i återbrukssammanhang. Utrymmet för återbruk beror på originalupphovsmannens vilja i varje enskilt fall. 4 § första stycket URL kan vara till nytta för upphovsmän till andrahandsverk i de fall den ursprungliga upphovsmannen är medgörlig och till exempel endast värnar om att inte bli förknippad med andrahandsverket. Noteras bör att

¹⁵⁹ NJA 2017 s. 75 (*Svenska syndabockar*), p. 15.

¹⁶⁰ Nordell, Upphovsrätten som ett jämförelseobjekt, NIR, 2017, s. 310.

¹⁶¹ NJA 2017 s. 75 (*Svenska syndabockar*), p. 14.

ändringarna inte nödvändigtvis behöver ske på själva originalexemplar, utan att bearbetningen i praktiken kan innebära att nya exemplar framställs. Hur de nya exemplaren kan förfogas över beror på om ändringarna omfattas av bestämmelsens första eller andra stycke. Det vill säga om ändringarna utgör en bearbetning som inte ger verket ett nytt meningsinnehåll eller om ändringarna resulterar i ett nytt och självständigt verk.

4 § andra stycket URL, som i och för sig endast är ett förtydligande av 1 § URL, innebär att det är det möjligt att vid upcycling bli oberoende av originalupphovsmannen. Upcycling som koncept lämnar utrymme för att skapa nya självständiga verk. En kreativ process som ger äldre föremål ett nytt liv kan ändra föremåls identitet. Vid upcycling kan ett skyddat verk utgöra ett tillägg till ett gammalt föremål eller utgöra föremålet som ändras på. Upcycling är inte begränsad till att endast ge verk en ny gestalt. I den skapande processen kan som tidigare nämnts upphovsmannen lägga ner personliga känslor, upplevelser och erfarenheter i sitt alster. När det nya arbetet får sin prägel av utförarens individualitet och uppfyller kraven för upphovsrättsligt skydd föreligger det en nyskapelse som har ett fristående skydd.¹⁶² Inom upcycling finns utrymme för konstnärliga ändringar och symboliska tillägg, som kan göra att verket får ett annat meningsinnehåll.

Att endast trycka ett alster av bildkonst på en gammal t-shirt skulle endast utgöra en ny gestaltning av verket. Om alstret däremot skulle utgöra en mindre del av trycket och kombineras med andra politiska symboler och texter skulle resultatet kunna utgöra ett nytt och självständigt verk. Det var det som bland annat var uppe för prövning i *En Svensk Tiger*, bortsett från att t-shirten i fråga inte var ett gammalt föremål. Bakgrunden till målet var att ett bildkonstalster med en tiger som motiv tillkom på initiativ av Försvarmakten i samband med en vaksamhetskampanj. Syftet med kampanjen var att stärka säkerhetsmedvetandet hos Sveriges befolkningen. Verket, som kom att kallas ”En Svensk Tiger”, har använts som en symbol för hur Försvarmakten och civilsamhället bör agera gällande rikets försvar. I målet hade en del av alstret, tigerns huvud, placerats tillsammans med andra politiska symboler och texter i ett kollage, som trycktes på en t-shirt. PMÖD bedömde att kombinationen av motiv ger uttryck för en samhällskritik och utgör en kommentar över samhället och tiden. Kollaget betraktat som en helhet bedömdes vara ägnat att av betraktare i allmänhet uppfattas uttrycka ett annat meningsinnehåll än originalverket. Det utgjorde därmed ett nytt och självständigt verk.

Det är värt att åter påminna om att förverkligandet av ett alster grundat på tekniska överväganden, regler eller krav som inte lämnar något utrymme för något utövande av kreativ frihet, inte ska anses uppfylla kraven som ställs på ett verk.¹⁶³ Det är orsaken till att endast reparation i form av upcycling och inte reparation i form av ett rent återställande kan skyddas genom att utgöra ett självständigt verk.

¹⁶² NJA 2017 s. 75 (*Svenska syndabocker*), p. 12.

¹⁶³ Mål C-683/17, EU:C:2019:721 *Cofemel*, p. 30–31.

4.3 Ändringar av verk i parodiskt syfte

Vid upcycling kan det så kallade parodiundantaget bli aktuellt. När ett verk ändras i parodiskt syfte kan ett verk ge uttryck för en mening som är främmande för det verket. Parodier utgör ett rimligt sätt att uttrycka en åsikt.¹⁶⁴ Upcyclingprocessen ger som nämnts utrymme för ändringar av ett verk och om de sker i parodiskt syfte blir undantaget relevant för ämnet återbruk av brukskonst. Av den nämnda domen om *En Svensk Tiger* framgår att den åtalade i målet i andra hand gjorde gällande att bland annat t-shirten med tigern i kollaget utgör en parodi och att bilden därmed är tillåten med stöd av en inskränkning i eller ett undantag från upphovsrätten.

Det följer av EU-praxis att begreppet parodi ska utgöra ett självständigt begrepp i EU-rätten och tolkas EU-konformt. Kännetecken för en parodi är att den erinrar om ett existerande verk samtidigt som den märkbart skiljer sig från verket och att den har ett humoristiskt eller förlöjligande syfte.¹⁶⁵

Inskränkningar för användning i parodisyfte är tillåtet enligt artikel 5.3.k infosocdirektivet. Undantaget är inte lagstadgat i svensk rätt, men det finns utrymme för att använda verk i parodiskt syfte.¹⁶⁶ I svensk rätt har bearbetningar av verk i parodiskt syfte ansetts kunna utgöra nya och självständiga verk enligt 4 § andra stycket URL. Utifrån detta synsätt betraktas parodier som speciella former av efterbildningar av verk, som brukar utgöra självständiga verk och inte bearbetningar.¹⁶⁷ I rättstillämpningen har det också förekommit EU-konforma tolkningar utifrån infosocdirektivets föreskrivna inskränkningar.¹⁶⁸ Därefter avkunnades det nämnda målet *En Svensk Tiger*, där parodier bedömdes utgöra nya och självständiga verk i enlighet med tidigare svensk praxis.

Det finns starka skäl för att införa ett uttryckligt och generellt parodiundantag.¹⁶⁹ Ett uttryckligt undantag hade varit mer rättssäkert, sett till att rättsläget blir mer förutsebart, och bidragit till harmoniseringen av upphovsrätten. Den rättsliga konsekvensen kan nämligen skilja sig beroende på om en parodi bedöms som ett nytt och självständigt verk enligt 4 § andra stycket URL eller om den omfattas av en inskränkingsbestämmelse som ger rätt att nyttja ett verk i parodisyfte enligt artikel 5.3.k infosocdirektivet. Det beror på att bestämmelserna har olika syfte, konstruktion och utformning. Trestegstestet ställer krav på att prövningen görs mot inskränkingsbestämmelsens rekvisit och syfte.¹⁷⁰

Enligt EU-rätten ska en skäligen avvägning mellan å ena sidan upphovsmännens rättigheter och intressen och å andra sidan yttrandefriheten för personen

¹⁶⁴ Mål C-201/13, EU:C:2014:2132 *Deckmyn*.

¹⁶⁵ Mål C-201/13, EU:C:2014:2132 *Deckmyn*.

¹⁶⁶ Ds 2021:30 s. 164 och Patent- och marknadsöverdomstolen dom 2019-07-15 i mål PMT 1473-18. HD fastställde Patent- och marknadsöverdomstolens domslut i NJA 2020 s. 293 (*Mobilfilmen*), men frågan om det finns ett parodiundantag i svensk rätt behandlades inte särskilt av HD.

¹⁶⁷ Se NJA II 1961 s. 81 och NJA 2017 s. 75 (*Svenska syndabockar*), p. 13.

¹⁶⁸ Se till exempel PMT 1473-18.

¹⁶⁹ Ds 2021:30 s. 165.

¹⁷⁰ B 12315-20 (*En Svensk Tiger*).

som använder ett skyddat verk och stödjer sig på undantaget göras, för att bedöma en parodis eventuella tillåtlighet.¹⁷¹

¹⁷¹ Mål C-201/13, EU:C:2014:2132 *Deckmyn*, s. 27.

5 Upphovsrätt för hållbara och långlivade alster

5.1 En tolkning av 26 c § URL

De olika hinder som gällande rätt ger upphov till i återbrukssammanhang kan hanteras på olika sätt. Om det första lösningsförslaget¹⁷² redan hör till gällande rätt eller inte beror på om det följande utgör en tillåten tolkning av lagen. Enligt 26 c § URL får ägaren till en byggnad eller ett bruksföremål ändra egendomen utan upphovsmannens samtycke. Avgörande för om bestämmelsen är av betydelse för återbruk av brukskonst är om den tillåter utomstående att utföra ändringar.

Det framgår inte av ordalydelsen i 26 c § URL om hjälp från utomstående är tillåten. Det kan jämföras med 12 § tredje stycket andra punkten URL, som uttryckligen stadgar att hjälp från utomstående inte är tillåten. Det talar för att det är tillåtet att ta hjälp av en utomstående vid ändringar av bruksföremål och byggnader.

Syftet med begränsningen i 12 § tredje stycket andra punkten URL avseende exemplarframställning av brukskonst för privat bruk är som nämnts bland annat att hindra beställningsverksamhet som bygger på exemplarframställning av skyddade verk. Det kan även finnas ett intresse av att hindra beställningsverksamhet som bygger på ändringar av skyddade verk. Det finns emellertid anledningar att göra skillnad mellan exemplarframställning och ändring av verk. En effekt som en exemplarframställning kan ha, som inte en ändring av ett verk kan, är att värdet förringas till följd av att fler exemplar uppstår.

Det normala sättet att utnyttja bruksföremål är som nämnts att endast bruka verken i sig och inte kopiera dem.¹⁷³ Till exempel finns det anledning att skilja på ett behov av att framställa nya hus och att reparera ett befintligt. Det talar för att det sannolikt är tillåtet för utomstående att ändra på verk, för att de ska kunna fortsätta att användas. Nämnvärt är att de nämnda argumenten har svårare att stå sig i de fall en skyddad del av ett verk krävs för att utföra reparationen.

Att byggnader och bruksföremål får ändras utan upphovsmannens samtycke har reglerats i URL sedan dess tillkomst. Den svenska lagstiftarens lösning

¹⁷² Se Kempas, Upphovsrättsliga aspekter, Svenska Föreningen för Immaterialrätts seminarium Reparera mera!, 23 mars 2023, s. 10 f.

¹⁷³ SOU 1956:25 s. 182.

samstämmer i det stora hela med internationell praxis.¹⁷⁴ Med inspiration från övriga nordiska länders upphovsrättslagar har ett lagförslag tidigare varit på tal om att rätten att ändra byggnader utan upphovsmannens tillstånd ska begränsas till att endast vara tillåtet om det krävs av tekniska skäl eller för en ändamålsenlig användning av byggnaden.¹⁷⁵ Det talar för att 26 c § URL omfattar just bruksföremål och byggnader för att de är nyttoföremål och behöver fungera, eftersom de utnyttjas genom att brukas. Regleringen i 26 c § URL har ansetts var den mest kostnadseffektiva och rationella lösningen.¹⁷⁶

Det framgår av förarbetena att inskränkningen avser respekträtten i 3 § andra stycket URL.¹⁷⁷ Under lagstiftningsarbetet med URL fanns som nämnts en tveksam attityd mot upphovsmannens ideella rätt gällande objekt med praktisk användning. Resonemang har förts om att bruksföremål ofta tillverkas i serier och att ändringar i särskilda exemplar sällan eller aldrig kommer att beröra upphovsmannens ideella rätt. Behovet av skydd mot kränkande ändringar av bruksföremål inte har ansetts vara av vikt.¹⁷⁸

Avseende byggnader har det allmänna tillsyn ansetts förhindra ingrepp. Ändringar av brukskonst som tillverkas i serier har som nämnts inte ansetts beröra upphovsmannens ideella rätt.¹⁷⁹ Att 26 c § URL finns för att inskränka den ideella rätten gällande bruksföremål och byggnader innebär att bestämmelsen fungerar som en utvidgning av 4 § första stycket URL. Om det är möjligt att vända sig till en reparatör enligt 26 c § URL utgör inte förfogandebegränsningar hinder mellan reparatören och ägaren. Det kan jämföras med de förfogandebegränsningar som finns vid tillämpning av 4 § första stycket URL, när en reparatör eller annan utomstående har utfört ändringar på ett verk. Om det enligt 26 c § URL är tillåtet att ta hjälp av en utomstående kan det jämföras med situationen i 12 § första stycket URL, då ägaren anses vara framställare även om kopieringen sker med hjälp av en utomstående.

Intressant att beakta är att 26 c § URL även omfattar ändringar av byggnader. Svaret på frågan om utomstående tillåts att ändra verk enligt bestämmelsen blir förmodligen detsamma oavsett om ändringarna avser ett bruksföremål eller en byggnad. Friheten att ändra brukskonstföremål uppfattas till och med som mer självklar än friheten att ändra byggnadsverk. Få tvister har uppkommit till följd av att föremål av brukskonst har ändrats på, i jämförelse med byggnadsverk. Det talar för att ändringar av byggnader som anses vara välmotiverade i en intressebalans också skulle anses välmotiverade om det i stället rörde sig om ett bruksföremål. Vidare är byggnader synliga för allmänheten och kan betraktas som kulturskatter.¹⁸⁰

¹⁷⁴ Levin, Hellstadius, Lärobok i immaterialrätt, s. 146.

¹⁷⁵ Prop. 1992/93:214 s. 73.

¹⁷⁶ Levin, Hellstadius, Lärobok i immaterialrätt, s. 146.

¹⁷⁷ Prop. 1992/93:214 s. 74.

¹⁷⁸ 1LU 1960:41.

¹⁷⁹ 1LU 1960:41 s. 53 f.

¹⁸⁰ Levin, Hellstadius, Lärobok i immaterialrätt, s. 194.

Till resonemangen hör beaktandet av praktiska krav och ekonomiska överväganden.¹⁸¹ Byggnader utgör ofta bostäder och innebär stora investeringar. Det finns med detta ett intresse hos köparen att verket ska vara bebodligt. En byggnad som inte är hel kan utgöra en fara för liv och dra ner bostadspriserna i ett område. Det finns därmed ett allmänintresse för att byggnader ska kunna repareras. Av samma anledning är det av intresse både för allmänheten och köparen att reparationer av byggnader håller en viss kvalitet. Det talar för att det är tillåtet att ta hjälp av en utomstående, eftersom byggfärdigheter kan skilja sig från person till person. Vidare kan till exempel en husrenovering innebära omfattande arbete. Det vore därmed besynnerligt om ägaren av byggnaden skulle behöva utföra reparationerna själv. En sådan tolkning skulle betyda att fler övergår till nya hem, i stället för att bevara byggnader. Det skulle strida mot flera intressen, såsom att ha en lagstiftning som fungerar väl i praktiken, uppnå en cirkulär ekonomi och bevarandet av kulturarv. Det skulle även strida mot bestämmelsens syfte, om att kunna fortsätta bruka verk som har en praktisk användning.

I NJA 1993 s. 263 (*Arkitektritningarna*) resonerar HD, likt underinstanserna, kring lagstiftarens intresseavvägningar gällande 26 c § URL, dåvarande 13 § URL. Frågan i målet var bland annat om ägaren av en byggnad har rätt att utan arkitektens tillstånd utnyttja kopior av originalritningarna för att framställa nya ritningar i samband med ändringar av byggnaden. Målet avgjordes efter föredragning. Avseende 26 c § URL kan det utläsas ur domen att bestämmelsen utgör ett av praktiska överväganden motiverat undantag från respekträtten samt att ordet ”byggnad” använts för att ange att regeln gäller endast för färdiga byggnader och inte för byggnadsritningar. Bestämmelsen utgjorde därmed inte hinder för att bedöma bolagets förfogande som intrång i upphovsrätten. Inskränkningen ansågs lämna ett synnerligen begränsat utrymme för domstolarna att i lagen intolka andra inskränkningar än de som är angivna där. Det för uppsatsen aktuella tolkningsförslaget hade inte krävt en intolkning av andra inskränkningar i den mening som domstolen avser i domen, utan en extensiv tolkning av inskränkningen.

En domare är skiljaktig i domen och anför att motivuttalandena för bestämmelsen inte ska tolkas alltför restriktivt. Den skiljaktige anger att lagstiftaren har slagit vakt om ägarens rätt att utan hinder ändra i sin byggnad. Det ska därmed finnas praktiska förutsättningar för sådana ändringar. Som exempel framförs att det visserligen vore praktiskt möjligt att efter egna mätningar framställa ändringsritningar vid en planerad ny rumsindelning, men att ett sådant förfarande kan bli dyrt och skulle innebära svårigheter att genomföra ombyggnadsplanerna på grund av ekonomiska skäl. Resonemanget kan kopplas till argumentet om att det vore ett orimligt utfall om möjligheten till återbruk av brukskonst skulle vara beroende av ägarens färdigheter. Vidare problematiserar den skiljaktige möjligheten att en arkitekt skulle vägra ägaren rätt att utnyttja äldre ritningar, eftersom det kan resultera i orimligt höga ersättningar. Det kan jämföras med situationen som ägare till bruksföremål skulle befinna sig i om det endast vore möjligt att vända sig till upphovsmannen för reparationer. Den skiljaktige återger de Råd och anvisningar som utgivits av Arkitektförbundet, Svenska Arkitekters Riksförbund

¹⁸¹ Levin, Hellstadius, Lärobok i immaterialrätt, s. 194.

och Sveriges Praktiserande Arkitekter år 1991. Avseende ändringar av byggnader återges bland annat att ”byggnader är brukskonst som måste kunna förändras och anpassas till nya ändamål över tiden”.¹⁸² Uttalandet kan tolkas som att det är självklart, om inte än mer, att också alster av brukskonst måste kunna förändras och anpassas.

Det uttalande som ligger närmast frågan om rätten att vända sig till utomstående för att få hjälp med ändringar finns i tingsrättens dom. Av den framgår det uttryckligen att ägaren självfallet har rätt att vända sig till annan för att få hjälp med upprättande av förslag till eller genomförande av en ändring i byggnaden. Värt att notera är att det är en del av en dom av lägre rang. Vad tingsrätten uppfattar som självklart kommenteras emellertid inte av överinstanserna. Det skulle kunna utläsas som att det utgör ett antagande som är självklart. Huvudfrågorna i målet berör å andra sidan byggnadsritningarna och inte byggnaden. Det gör att tingsrättens uttalande får betecknas som obiter dictum och att frågan om det är tillåtet att ta hjälp av utomstående inte utgjorde en fråga som överinstanserna nödvändigtvis behövde behandla. Om tingsrättens uttalande stämmer är det klart att det även är tillåtet att få hjälp av utomstående med att genomföra ändringar på bruksföremål.

Upphovsrättslagens systematik, de ovan nämnda syftena till det upphovsrättsliga skyddet och de behandlade inskränkningarna talar, tillsammans med tolkningen i praxis av bestämmelsen, för att det är tillåtet för ägare att låta utomstående ändra på ett verk enligt 26 c § URL. Byggnader och brukskonst måste i praktiken kunna förändras och anpassas till nya ändamål över tiden.

5.2 En reparationsinskränkning

5.2.1 Framställning i reparationssyfte

Även om det vore tillåtet att ta hjälp av utomstående vid ändringar av brukskonst kvarstår problemen som finns vid traditionell reparation. Det beror på det faktum att den typen av reparation innebär att verk återställs, inte ändras. Vid hanteringen av traditionell reparation behöver därmed regleringen om exemplarframställning av verk behandlas, i stället för bestämmelserna om ändringar av verk.

Traditionell reparation behandlas inte uttryckligen i URL, utan utrymmet för återställande av verk framgår endast av en sammantagen granskning de närliggande bestämmelserna. Om delen som saknas eller är sönder inte är upphovsrättsligt skyddad finns det inte några lagliga hinder för att utföra reparationen. Om delen är upphovsrättsligt skyddad utgör 12 § tredje stycket andra punkten URL hinder för en laglig reparation. En lösning för att utvidga utrymmet för återbruk av brukskonst och möjliggöra reparation som kräver framställning av

¹⁸² Se Arkitekttidningen, nr 11, 1992, s. 10 ff.

upphovsrättsligt skyddade delar är att utvidga möjligheterna till exemplarframställning i reparationsssyfte.

Ett förslag skulle kunna vara att tillåta undantag i enskilda fall, till exempel med en utvidgning i tillåtande riktning av 12 § tredje stycket andra punkten URL. Det skulle emellertid inte vara förenligt med syftet med 12 § tredje stycket URL, om att motverka beställningsverksamheter och professionell exemplarframställning av verk.¹⁸³ Frågan är vad som avses med professionell framställning, om det tar sikte på antalet exemplar eller kvaliteten på arbetet. Om det är kvaliteten som avses talar det emot att det vore förenligt med bestämmelsens syfte att tillåta reparationsundantag i särskilda fall. Det faktum att en reparation av dålig kvalitet skulle kunna skada upphovsmännens renommé talar emot en sådan tolkning.

Intresset av att inte ha en massproduktion av delar och inte ha reparatörer som drar fördel av någon annans arbete, på ett sätt som inte är motiverat i en intressebalans, hade kunnat motverkas med ramar som beaktar riskerna för systemmissbruk och bestämmelsens syften. I samband med diskussionen om reparationer som omfattar exemplarframställning av skyddade delar av verk har frågan om vad som kan betraktas som en reparation ställts. Kritik har riktats mot reparationer som till exempel går ut på att beställa hem och montera på en eller flera delar av ett verk. Kritik har riktats mot att reparatörerna i de fallen drar fördel av någon annans design och arbete.¹⁸⁴ Det kan emellertid till exempel jämföras med reparation av bilar med hjälp av reservdelar. Det är inte främmande att reparationsverksamheter grundar sig på någon annans arbete.

En reparationsinskränkning hade behövt begränsas i syfte att motverka systemmissbruk vid situationer där det finns en överlappning mellan reparation och reproduktion. Om det skulle vara möjligt att köpa alla delar av huvudverket, vid sidan av originalupphovsmännens ensamrätt, skulle det vara möjligt att åter skapa verket helt utan originaldelar och oberoende av upphovsmannen. För att förhindra att ett helt huvudverk kopieras genom att alla delar köps in som reparationsdelar och monteras, hade till exempel en förutsättning för en framställning i reparationsssyfte kunnat vara att den enskilde kan påvisa att det finns andra originaldelar. Vidare hade lagstiftaren kunnat ställa krav på att den enskilde ska kunna visa på ett behov av en exemplarframställning av delen i fråga, för att undvika att delar tillfälligt plockas bort för att möjliggöra en framställning. Det hade emellertid utgjort hinder för reparationer som behövs till följd av att en del saknas och medfört praktiska utmaningar. Det är möjligt att en lagreglerad reparationsinskränkning med krav i sig hade varit tillräckligt avskräckande för olovliga reparationer och att krav på bevisning inte är nödvändiga.

En upphovsrättslig reglering med tydliga riktlinjer, som specifikt tillåter att ensamrätten inskränks i reparationsssyfte, hade kunnat ge reparatörer vägledning gällande hur de ska förhålla sig till reparationer i sin dagliga verksamhet. Det kan jämföras med gällande rätt, som i praktiken ställer krav på reparatörer att kunna bedöma om en del av ett verk är uppfyller kraven för att skyddas upphovsrättsligt. Bedömningen av om ett alster är skyddat är komplex och skyddsfrågan har

¹⁸³ Olsson, Rosén, Upphovsrättslagstiftningen, kommentaren till 12 §.

¹⁸⁴ REDUX, Jetson fätöljdyna skyddad av upphovsrätt, 13 december 2022.

ett klart svar först efter en domstolsprövning, eftersom skyddet uppkommer formlöst. Det innebär att reparatörer kan riskera att hamna i tvister till följd av felaktiga bedömningar, som till och med är svåra för lagkunniga att avgöra.

Det kan uppfattas som anmärkningsvärt att använda begreppet exemplarframställning när huvudverket endast återgår till sin ursprungliga form. Utredningen ger uppfattningen av att utrymmet för reparation endast är ett resultat av hur vidgående närliggande reglering är. Med andra ord regleras ändringar och exemplarframställningar av verk, men inte direkt återställning av verk. Det är möjligt att en separat bestämmelse för reparation därmed vore mer lämplig än en utvidgning av 12 § URL.

En fråga värd att ställa är om en specifik reglering saknas till följd av att avsaknaden av en reparationsinskränkning inte utgör ett problem i praktiken. Få tvister har uppkommit till följd av att bruksföremål har reparerats.¹⁸⁵ Det är möjligt att domen om *Jetson fåtöljdyna* kommer att bidra till att fler rättsliga åtgärder kommer att vidtas, som kan resultera i en våg av nya tvister om ändringar av bruksföremål.¹⁸⁶ Om reparatörer i stället hade haft riktlinjer i form av en reparationsinskränkning att förhålla sig till hade det kunnat underlätta reparatörernas arbete. En inskränkning i reparationsssyfte hade kunnat innebära en mindre komplex bedömning att utföra i samband med reparationer än skyddsbedömningen. Det hade inneburit bättre förutsättningar för att motverka tvister mellan upphovsmän och reparatörer med lagliga avsikter.

5.2.2 Förenlighet med EU-rätten

Inskränkingsförslaget behöver vara förenligt med EU-rätten på området, för att vara genomförbar. Frågan är därmed om det finns utrymme för ett reparationsundantag enligt EU-rätten. De undantag eller inskränkningar som medlemsstaterna får föreskriva finns uppräknade i artikel 5.2 och 5.3 infocodirektivet. Den uttömmande listan utgörs i princip av alla möjliga undantag som fanns i medlemsstaternas upphovsrättslagar. Listans längd har gjort harmoniseringen av europeisk upphovsrätt svårare än om listan bestått av ett begränsat antal uttömmande inskränkningar.¹⁸⁷

Av artikel 5.5 infocodirektivet framgår den så kallade trestegsregeln eller trestegstestet. Enligt artikeln får undantag och inskränkningar endast tillämpas i vissa särskilda fall som inte strider mot det normala utnyttjandet av verket eller annat alster och inte oskäligt inkräktar på rättsinnehavarnas legitima intressen. Det innebär att regeln kan hindra genomförandet av lösningar. Trestegstestet skapar en presumtion mot en liberal tolkning av undantag.¹⁸⁸ Både listan och trestegsregeln är därmed av stor vikt för frågan om hur långt upphovsmannens utslutande rätt sträcker sig i återbrukssammanhang och vilket utrymme det finns för återbruk av brukskonst. Regeln motsvarar i stort den trestegsregel som

¹⁸⁵ Levin, Hellstadius, *Lärobok i immaterialrätt*, s. 194.

¹⁸⁶ Widmark, Larsson, Copyright to replacement parts of design furniture and repair limitations (PMC, PMT 16530-21), s. 160.

¹⁸⁷ Levin, Hellstadius, *Lärobok i immaterialrätt*, s. 191 f.

¹⁸⁸ Rosborough, *Zen and the Art of Repair Manuals*, 1 August 2022, p. 83.

ursprungligen infördes år 1967 som artikel 9.2 Bernkonventionen. Den har sedan upprepat i WIPO-fördragen 1996, artikel 10.1 World Trade Organization Copyright Treaty (WCT) och artikel 16.2 World Performances and Phonograms Treaty (WPPT).¹⁸⁹

Vad som avses med ”vissa särskilda fall” har varit omdiskuterat. En uppfattning är att användningar som är oundvikliga och tillfälliga i en verksamhets normala förlopp är tillåtna. För en reparationsinskränkning skulle en sådan uppfattning innebära att reproduktion är tillåten så länge den endast sker i den utsträckning som är nödvändig och att det finns ett tydligt skäl för allmän ordning. En mer generös tolkning är att uttrycket ställer krav på förutsebarhet.¹⁹⁰ För reparation av brukskonst som kräver exemplarframställning av en skyddad del skulle den första tolkningen vara problematisk, eftersom det skulle förhindra rena reparationsverksamheter och alla reparationer som inte kan motiveras som oundvikliga. Det hade emellertid kunnat lämna utrymme för icke-kommersiell framställning, som hade möjliggjort reparationer utanför familje- och vänskapskretsen. Om uttrycket i stället ska tolkas som ett krav på förutsebarhet hade reparationsverksamheter som håller sig inom förbestämda ramar varit möjliga.

Kravet på ett ”normalt utnyttjande” tillgodoser upphovsmannens intresse av att ha kontroll över användningen av sitt verk. Till den här delen av testet hör en bedömning av i vilken omfattning upphovsmannen ska ha ensamrätt att ekonomisk exploatera sitt verk.¹⁹¹ Kravet bör inte vara problematiskt vid reparation av brukskonst, eftersom den framställda delen ersätter en del som inte längre fungerar eller saknas.

Att verket ”inte oskäligt inkräktar på rättsinnehavarnas legitima intressen” utgör testets tredje del. Med legitima intressen avses till exempel att inskränkningen eller undantaget inte ska kunna orsaka en orimlig inkomstförlust.¹⁹² Enligt testet ska en avvägning göras av om inskränkningen i upphovsmannens ensamrätt kan motiveras av ett starkare allmänt intresse. Det är därmed en proportionalitetsbedömning som ska göras.¹⁹³ Vad gäller reparationer talar konsumtionsprincipen till fördel för konsumenterna, det miljömedvetna samhället och reparatörernas sida, eftersom upphovsmannen redan har fått ekonomisk ersättning för verket en gång. Å andra sidan finns det andra ekonomiska intressen från upphovsmannens sida att beakta, till exempel att undvika renommeskada.

Enligt artikel 5.3.1 infoscodirektivet får medlemsstaterna föreskriva undantag eller inskränkningar för användning i samband med demonstration eller reparation av utrustning. I samband med diskussionen om utvidgade reparationsmöjligheter har det diskuterats huruvida artikeln kan lämna utrymme för en ny inskränkning för förfoganden i reparationssyfte.¹⁹⁴ En tolkning av bestämmelsen

¹⁸⁹ Ds 2003:35 s. 70

¹⁹⁰ Rosborough, Zen and the Art of Repair Manuals, 1 August 2022, p. 84–85.

¹⁹¹ NJA 2016 s. 212 (*Wikimedia*).

¹⁹² Rosborough, Zen and the Art of Repair Manuals, 1 August 2022, p. 87.

¹⁹³ NJA 2016 s. 212 (*Wikimedia*).

¹⁹⁴ Kempas, Upphovsrättsliga aspekter, Svenska Föreningen för Immaterialrätts seminarium Reparera meral, 23 mars 2023, s. 15 och Rosborough, Zen and the Art of Repair Manuals, 1 August 2022, p. 5.

har inte förekommit i något rättsfall och har sällan uppmärksammats av kommentatorer eller forskare.¹⁹⁵

Det är endast ett fåtal medlemsstater som har implementerat bestämmelsen, Kroatien, Rumänien, Polen, Slovakien, Tjeckien, Portugal, Slovenien, Litauen, Österrike, Malta, Tyskland och Storbritannien.¹⁹⁶ Artikeln har genomförts på olika sätt, med olika villkor och rekvisit. Det har resulterat i materiella skillnader mellan länderna gällande hur långt upphovsmannens uteslutande rätt sträcker sig och hur verk får användas.¹⁹⁷

Europeiska unionens råd (rådet) verkar ha lagt till bestämmelsen utan särskilt många kommentarer i slutet av lagstiftningsförfarandet. Den rådande uppfattningen, utifrån bland annat medlemsstaternas implementeringar, är att artikeln tillåter reparatörer och säljare av enheter som radio och tv att spela upp media eller sändningar offentligt för att visa att enheten fungerar korrekt.¹⁹⁸

Det innebär emellertid inte att det är de enda aktiviteterna som faller inom ramen för begreppet reparation. Återvinning och återtillverkning kan till exempel omfattas av begreppet. Den tvetydiga ordalydelsen har ansetts ge medlemsstaterna viss flexibilitet vid implementeringen av artikeln.¹⁹⁹

Det land som utmärker sig genom en öppen implementering är Polen. I det landet är all användning av verk i samband med ”alla reparationer” av utrustning tillåten.²⁰⁰ Det är av vikt att få klarhet kring vilka aktiviteter som faller inom ramar för ”reparation” och vad som avses med ”utrustning”.²⁰¹ Till följd av att begreppen som inskränkingslistan innefattar utgör autonoma begrepp i EU-rätten²⁰² bestäms innebörden orden av EUD och inte medlemsstaterna.²⁰³ I den cirkulära ekonomin finns det behov att utveckla reparationsundantaget och minska utrymmet för varierade nationella tillämpningar.²⁰⁴

Akademiker i den så kallade ”Wittem Group” har lagt fram olika ändringsförslag genom utformandet av en ”European Copyright Code”. Deras sammanställning av förslag kan användas som utgångspunkt vid reflektion av hur upphovsrätten inom EU bör utformas. Gruppen har försökt finna en balans mellan behovet av flexibilitet å ena sidan och enhetlighet å andra sidan. En viss flexibilitet behövs på grund av att alla situationer där en begränsning skulle kunna motiveras omöjligt kan förutses. Ramar för inskränkningarnas tillämplighet behövs, för att motverka disharmoni mellan medlemsstaternas lagstiftning.

¹⁹⁵ Rosborough, Zen and the Art of Repair Manuals, 1 August 2022, p. 44.

¹⁹⁶ Copyright Exceptions, Use for the demonstration or repair of equipment (Art 5.3(l) InfoSoc). Även Storbritannien implementerade reparationsundantaget, se Rosborough, Zen and the Art of Repair Manuals, 1 August 2022, p. 52.

¹⁹⁷ Mål C-516/17, EU:C:2019:625 *Spiegel Online*, p. 24.

¹⁹⁸ Rosborough, Zen and the Art of Repair Manuals, 1 August 2022, p. 44–45.

¹⁹⁹ Rosborough, Zen and the Art of Repair Manuals, 1 August 2022, p. 44–45.

²⁰⁰ Rosborough, Zen and the Art of Repair Manuals, 1 August 2022, p. 53.

²⁰¹ Rosborough, Zen and the Art of Repair Manual, 1 August 2022, p. 73.

²⁰² Mål C-201/13, EU:C:2014:2132 *Deckmyn*.

²⁰³ Mål C-467/08, EU:C:2010:620 *Padawan*, p. 32–36 och mål C-510/10, EU:C:2012:244 *DR and TV2 Danmark*, p. 33–36.

²⁰⁴ Rosborough, Zen and the Art of Repair Manuals, 1 August 2022, p. 44.

Sammanställningen innefattar bland annat en omformulering av reparationsinskränkningen som finns infoscodirektivet, artikel 5.3.l. Enligt förslaget kapitel 5 ska användning i samband med demonstration eller reparation av utrustning, eller rekonstruktion av ett original eller en kopia av ett verk vara tillåten utan tillstånd och ersättning. Användningen anses höra till en kategori av användningar som har en minimal ekonomisk betydelse. Kategorierna påverkar inte frågan om vilka intressen som ligger till grund för inskränkningen. Om deras formulering skulle användas i infoscodirektivet skulle det vara tydligt att det står fritt för medlemsstatländerna att införa inskränkningar som tillåter traditionell reparation, det vill säga rekonstruktion av ett original i reparationssyfte. Gruppens strävan bör välkomnas, sett till avsaknaden av enhetlighet i upphovsrättslagstiftningen i EU-medlemsstaterna och de mål EU har gällande att uppnå en cirkulär ekonomi.²⁰⁵

5.2.3 En jämförelse med mönsterrätten

På EU-nivå har fokus inte legat på reparationsmöjligheter inom upphovsrätten, utan inom mönsterrätten. Kampen har stått mellan upphovsmännens ensamrätt till reservdelar och en fri reservdelsmarknad.²⁰⁶ Förslag till en reparationsklausul lämnades genom ändringsförslag av Europeiska kommissionen den 28 november i COM(2022) 666 final (förordningsförslaget) och COM(2022) 667 final (direktivförslaget). Tillsammans utgör de två lagstiftningsförslagen det så kallade formgivningspaketet. Rådet och Europaparlamentet uppnådde den 5 december 2023 en preliminär överenskommelse om översynen av lagstiftningsförslagen, som innefattar uppdateringar av den 20 år gamla formgivningslagstiftningen.²⁰⁷

Uppdateringen innebär bland annat en liberalisering av marknaden för reservdelar. Den föreslagna reparationsklausulen innefattar nya regler om undantag från formskydd för reservdelar som används för reparation för sammansatta produkter. Nämnvärt är att klausulen utesluter de reservdelar till en sammansatt produkt som används i reparationssyfte och som ser ut exakt som originaldelen från mönsterrätten. Den preliminära överenskommelsen behöver godkännas och antas formellt av både Europaparlamentet och rådet.²⁰⁸

Eftersom ett verk kan besitta både mönsterrättsligt- och upphovsrättsligt skydd kan skydden överlappa varandra.²⁰⁹ Det finns därmed ett intresse av att bestämmelserna inom de olika områdena överensstämmer. Sett till skillnaden mellan skyddstiderna inom områdena blir en reparationsinskränkning och dess utsträckning inom upphovsrätten av större vikt, eftersom ensamrätten inom upphovsrätten utgör hinder under en betydligt längre tid än inom mönsterrätten. Trender kommer och går. Få designklassiker består i tillräckligt många år, utan

²⁰⁵ The Wittem Group, European Copyright Code, Institute for Information Law.

²⁰⁶ Levin, Hellstadius, Lärobok i immaterialrätt, s. 46.

²⁰⁷ Europeiska unionens råd, Rådet och parlamentet når preliminär överenskommelse om paketet om formskydd.

²⁰⁸ Europeiska unionens råd, Rådet och parlamentet når preliminär överenskommelse om paketet om formskydd.

²⁰⁹ Mål C-683/17, EU:C:2019:721 *Cofemel*.

reparationsmöjligheter på vägen, för att ensamrättens upphörande skulle kunna vara lösningen på problemet.

Vid utformandet av inskränkningar behöver de olika intressenternas intressen beaktas. Syftet med en att uppnå en överenskommelse för reservdelar inom mönsterrätten är att säkerställa att fler reservdelar för reparation finns tillgängliga och att det ska leda till besparingar för konsumenterna.²¹⁰ I den motsatta vågskålen ligger formgivarnas intressen. Vid utformandet av en reparationsinskränkning inom upphovsrätten behöver som nämnts upphovsmännen, reparatörernas, konsumenternas och det miljömedvetna samhällets intressen balanseras.

5.3 En restriktiv bedömning för delar av verk

En väg mot att utöka möjligheterna för reparation av brukskonstföremål är att göra bedömningen av vilka delar av verk som ska tillerkännas upphovsrättsligt skydd mer restriktiv. Men följande förslag framstår närmast mer som en teoretisk skiss än en lösning i praktiken. Det beror på att den föreslagna ändringen förutsätter att EUD ändrar etablerad praxis.

Av 2 § andra stycket URL framgår det att den exemplarframställning som upphovsmannens ensamrätt innefattar omfattar både framställning som sker helt och delvis. Enligt *Infopaq* föreligger delvist mångfaldigande om de element som återges ger uttryck för upphovsmannens egen intellektuella skapelse. Det är alltså inte vilka delar som helst av ett skyddat verk som omfattas av upphovsmannens ensamrätt. Ord i sig utgör till exempel inte sådana element som omfattas av det upphovsrättsliga skyddet. Först om valet, dispositionen och kombinationen av ord kan ge uttryck för upphovsmannens kreativitet på ett originellt sätt kan delen utgöra en intellektuell skapelse. I målet konstaterar EUD att delar av verk skyddas om de bidrar till originaliteten hos verket i sin helhet.²¹¹ Vid bedömningen ska fragmenten som har mångfaldigats undersökas, för att pröva huruvida de innehåller element som ger uttryck för upphovsmannens intellektuella skapelse.²¹²

Svea hovrätt har i en dom den 11 april 2013 i mål B 2160-12 beskrivit det som att ett fragment av ett verk som är alltför begränsat för att anses representera verket faller utanför det upphovsrättsliga skyddet. I doktrinen har det beskrivits som att intrång föreligger om delen representerar verket eller i sig utgör ett verk.²¹³ Uppfattningen om att det finns en möjlighet att erhålla upphovsrättsligt skydd även om delen inte anses vara ett verk i sig skyntas även i den juridiska argumentation som förs i målet *Jetson fätöljdyna*. Om alla verk ska behandlas lika är frågan varför bedömningen inte endast består av frågan om delen utgör ett verk i sin egen rätt.

²¹⁰ Europeiska unionens råd, Rådet och parlamentet når preliminär överenskommelse om paketet om formskydd.

²¹¹ Mål C-5/08, EU:C:2009:465 *Infopaq*.

²¹² Målen C-403/08 och 429/08, EU:C:2011:631 *Premier League*, p. 156–157.

²¹³ Levin, Hellstadius, Lärobok i immaterialrätt, s. 179.

EUD konstaterar i *Infopaq* att det inte finns något direktiv som tyder på att delar av verk ska bedömas annorlunda än hela verk. Det kan ifrågasättas om bedömningen inte blir annorlunda för delar av verk om den sker i ljuset av ett huvudverk. Om domen ska tolkas som att en del av ett verk som representerar ett verk är skyddsvärd är skyddsvärdheten av delen inte självständig, utan beroende av huvudverket. Det kan ifrågasättas om lösa delar av verk ska kunna erhålla skydd med hjälp av ett annat verk, eftersom det hade kunnat strida mot uppfattningen om att alla verk ska bedömas lika. Det vill säga att kravet på att alla verk som skyddas upphovsrättsligt ska ge uttryck för upphovsmannens intellektuella skapelse.

Även om tröskeln för skydd för delar av verk justeras på EU-nivå är det i varje fall av vikt att de nationella domstolarna inte sänker EUD:s satta tröskel för upphovsrättsligt skydd. Domen om *Jetson fåtöljdyna* kan som nämnts ifrågasättas, för att ha tillerkänt bruksföremålet i fråga upphovsrättsligt skydd. I domen uttalar PMD att det upphovsrättsliga skyddet för ett alster av brukskonst i grunden är detsamma som för andra slags verk. Det framstår som ett otydligt uttryck i jämförelse med EUD:s uttalanden om att alla verk ska behandlas lika, inklusive alster av brukskonst.²¹⁴ Det är endast varje alsters särprägel som kan bedömas olika. Även om det av EU-praxis är klarlagt att delar av verk kan skyddas och att verk ska behandlas lika, är det inte lika klart när delar av brukskonst separat anses representera verket.

I målet *Jetson fåtöljdyna* uttalar PMD att Bruno Mathsson internationellt sett är en av Sveriges mest erkända möbeldesigner. Hans alster har tidigare tillerkänts upphovsrättsligt skydd sedan kraven för brukskonst skärptes.²¹⁵ En utgångspunkt för domstolens bedömning av alstrets originalitet i målet var formgivningprocessen. PMD fann att valet, dispositionen och kombinationen av formelementet i fåtöljdynan, tillsammans med att dynan skiljt sig från det befintliga formförrådet vid tidpunkten för formgivningen, gör att formgivaren anses ha gett uttryck för sin kreativa kapacitet på ett sådant sätt att den utgör hans intellektuella skapelse.

De svenska domstolarna som hanterar ärenden inom rättsområdet immateriellt rätt har noterats utdöma en rad rättshavarynliga domar i mål rörande brukskonst de senaste åren. PMÖD har i ett pågående mål vänt sig till EUD, för att få klarhet kring vilka faktorer som ska eller bör beaktas i fråga om alstret återspeglar upphovsmannens personlighet, genom att ge uttryck för dennes fria och kreativa val. En fråga rör särskilt om originalitetsprövningen ska vara inriktad på faktorer kring skapandeprocessen eller avseende alstret i sig.²¹⁶ Så länge det inte finns en reparationsinskränkning i svensk rätt är det av betydelse för utrymmet för reparation av brukskonst att domstolarna är på det klara med EUD:s tröskel för upphovsrättsskydd. Vidare kommer skyddsnivån att skilja sig allt mindre på sikt mellan medlemsstaterna i takt med att EUD successivt minskar variationsutrymmet genom att svara på tolkningsfrågor.

²¹⁴ Mål C-683/17, EU:C:2019:721 *Cofemel* och mål C-310/17, EU:C:2018:899 *Levola Hengelo*.

²¹⁵ Se till exempel Svensk Forms Opinionsnämnd (SFO) nr 96 (*Karin*) och Levin, Formskydd, s. 306.

²¹⁶ Patent- och marknadsöverdomstolens beslut om begäran av förhandsavgörande den 21 september 2023 i mål PMT 13496-22 (mål C-580/23 *Mio and others*).

6 Slutsatser

Till strävan mot en cirkulär ekonomi och samhällets intresse av en hållbar konsumtion och resursanvändning hör en anpassning av upphovsrätten. Hur upphovsrätten ska förhålla sig till återbruk av brukskonst kan endast besvaras övergripande och policymässigt. Av utredningen kan sammanfattningsvis följande slutsatser dras om hur upphovsrätten förhåller sig och bör förhålla sig till återbruk av brukskonst, för att åstadkomma en mer medvetet utformad reglering och utvidga möjligheterna till återbruk av brukskonst.

Beträffande frågan om hur långt upphovsmannens uteslutande rätt i återbrukssammanhang sträcker sig och vilket utrymme det finns för återbruk av brukskonst kan följande konstateras. Vidden av upphovsmännens ensamrätt ramar in utrymmet för möjligheterna till återbruk av brukskonst. Upcycling regleras i svensk rätt med bestämmelser som avser tillåtna ändringar av verk. Traditionell reparation regleras mer indirekt med bestämmelser som avser exemplarframställning av verk.

Enligt 4 § URL om bearbetningar finns det utrymme för ändringar av verk. Upphovsmannen till en omarbetning är beroende av originalupphovsmannens ensamrätt, så länge omarbetningen inte resulterar i ett nytt och självständigt verk. Det innebär att den bristande möjligheten att förfoga över andrahandsverket hindrar reparatörer i sin verksamhet och sätter dem i beroendeställning till den ursprungliga upphovsmannen.

Om 26 c § URL kan tolkas som att ägaren till ett bruksföremål får ändra egendomen med hjälp av utomstående, löser det de förfogandeproblem som uppstår vid tillämpningen av 4 § URL. Om utomståendes hjälp är tillåten är upcycling, bland annat utförd av reparatörer, möjlig inom ramen för gällande rätt. Å ena sidan har avsikten med bestämmelsen främst varit att inskränka upphovsmannens ideella rätt, inte den ekonomiska rätten. Å den andra sidan finns det anledning att prioritera ägares behov av att kunna bruka verk. Praktiska krav och ekonomiska överväganden, tillsammans med domstolsuttalanden, talar för att den sistnämnda vågskålen väger tyngst i frågan. Slutsatsen blir att det sannolikt är tillåtet att ta hjälp av utomstående vid ändringar av bland annat bruksföremål, enligt 26 C § URL.

Enligt 12 § tredje stycket andra punkten URL är svaret på frågan om det är möjligt att ta hjälp av utomstående vid exemplarframställning av brukskonstalter för privat bruk tydlig. Det är förbjudet. Möjligheterna till traditionell reparation som kräver en framställning av en skyddad del av ett brukskonstalter beror på ens egna, vänners och familjs hantverksskicklighet. Det uppfattas som ett närmast slumpartat utfall.

Fallet med det inledningsvis nämnda askfatet utgör ett exempel på en reparation som enligt gällande rätt hade behövt ske inom vänskaps- och familjekretsen, eftersom en återställning av verket förutsätter att lösa delar framställs. Det förutsätter förvisso att delarna är skyddade enligt upphovsrätten, något som ägaren och reparatören först vet med säkerhet efter en domstolsprövning. Att reparationen i form av en framställning av mässingblad ska ske utan hjälp av utomstående kan inte anses utgöra ett rimligt utfall och vara till fördel för övergången till en cirkulär ekonomi.

Till skillnad från ändringar av verk regleras inte återställande av verk, endast exemplarframställning av verk. Det finns en poäng med att skilja mellan exemplarframställning och framställning som sker i reparationssyfte. Vid en framställning av en del av ett verk i reparationssyfte har originalupphovsmannen redan fått betalt för huvudverket när det konsumerades. Det finns därmed en koppling mellan resonemangen som hör till möjligheterna att reparera verk och tankarna bekom konsumtionsprincipen.

Vidare är skyddstiderna för brukskonst långa, sett till de ekonomiska motiv som ligger till grund för upphovsmännens ensamrätt. De långa skyddstiderna som gäller för brukskonstföremål idag är ett resultat av uppfattningen om att alla verk ska behandlas lika. De resonemang som fördes i samband med att skyddstiden för alster av brukskonst förlängdes är idag utdaterade. Det vill säga att den långa tiden inte är av stor betydelse, eftersom brukskonstföremål tenderar att förlora kommersiellt intresse redan efter en tämligen kort tid. Detta är inte heller förenligt det intresse som det medvetna samhället och konsumenterna har idag för hållbara produkter. Eftersom alla verk ska behandlas lika bör problemet lösas genom att upphovsmannens ensamrätt inskränks med en reparationsinskränkning. Det är en inskränkning som sannolikt vore tillåten enligt EU:s uttömmande inskränkingslista. I svensk rätt hade inskränkningen exempelvis kunnat införas som en utvidgning av 12 § tredje stycket andra punkten URL, om exemplarframställning för privat bruk, eller som en separat reparationsbestämmelse. Det just nämnda besvarar uppsatsens andra fråga, om vilka inskränkningar som skulle behövas för att uppnå hållbara och långlivade alster av brukskonst och om de är motiverade i en intressebalans.

Även om förslaget om en särskild bedömning för delar av verk inte utgör den främsta lösningen på problemet bör EUD klargöra närmare om hur domstolarna ska resonera vid bedömningen av om delar av verk är skyddade eller inte. Det är av vikt för utrymmet för reparationsmöjligheter att nationella domstolar inte dömer alltför generöst till upphovsmannens fördel, i strid med EU-praxis och samhällets hållbarhetsmål.

Upphovsrätten i sin nuvarande form tycks inte lämna ett medvetet utrymme för rätten att reparera. Med andra ord styrs reparationsmöjligheterna snarare av vidden av upphovsmännens uteslutande rätt och inskränkningar som inte har införts i reparationssyfte. Det samhällsintresse som finns för hållbar konsumtion och resursanvändning återspeglas inte i den moderna upphovsrätten. Det finns ett behov av en reparationsinskränkning, för att upphovsrätten inte ska

utgöra ett hinder för övergången till en cirkulär ekonomi med hållbara och långlivade alster.

Källförteckning

Offentligt tryck

Unionsrätt

Fördrag

Fördraget om Europeiska unionen (1992)

Fördraget om Europeiska unionens funktionssätt (2007)

Direktiv

Europaparlamentets och rådets direktiv 96/9/EG av den 11 mars 1996 om rättsligt skydd för databaser

Europaparlamentets och rådets direktiv 2001/29/EG av den 22 maj 2001 om harmonisering av vissa aspekter av upphovsrätt och närstående rättigheter i informationsområdet

Europaparlamentets och rådets direktiv 2006/116/EG av den 12 december 2006 om skyddstiden för upphovsrätt och vissa närstående rättigheter

Europaparlamentets och rådets direktiv 2009/24/EG av den 23 april 2009 om rättsligt skydd för datorprogram

Europeiska kommissionen

Europeiska kommissionen, Förslag till Europaparlamentets och rådets förordning om ändring av rådets förordning (EG) nr 6/2002 om gemenskapsformgivning och om upphävande av kommissionens förordning (EG) nr 2246/2002, COM(2022) 666 final

Europeiska kommissionen, Förslag till Europaparlamentets och rådets direktiv om formskydd, COM(2022) 667 final

Europeiska kommissionen, Meddelande från kommissionen till Europaparlamentet, rådet, Europeiska ekonomiska och sociala kommittén samt Regionkommittén En ny handlingsplan för den cirkulära ekonomin För ett renare och mer konkurrenskraftigt Europa, COM(2020) 98 final

Övrig publikation

Europeiska kommissionen, Circular economy action plan, Europeiska unionen, ”environment.ec.europa.eu/strategy/circular-economy-action-plan_en”, lydelse 2023-12-02

Europeiska unionens råd, Rådet och parlamentet når preliminär överenskommelse om paketet om formskydd, 5 december 2023, ”www.consilium.europa.eu/sv/press/press-releases/2023/12/05/council-and-parliament-strike-provisional-deal-on-design-protection-package/”, lydelse 2023-12-08

Svensk rätt

Författningar

Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk
Regeringsformen (1974:152)

Propositioner

Prop. 1926: 2	Kungl. Maj:ts proposition nr 2
Prop. 1960:17	Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk, m.m given Stockholms slott den 27 november 1959
Prop. 1965:61	Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om om ändring i landstingslagen den 14 maj 1954 (nr 319), m.m.
Prop. 1969:168	Kungl. Maj:ts proposition med förslag till mönsterskyddslag, m.m
Prop. 1992/93:214	Regeringens proposition om ändringar i upphovsrättslagen
Prop. 1993/94:109	Fotografirättens integration i upphovsrättslagen
Prop. 1996/97:129	Ändringar i upphovsrättslagen
Prop. 2004/05:110	Upphovsrätten i informationssamhället – genomförande av direktiv 2001/29/EG, m.m

Departementsserier

Ds 2003:35	Upphovsrätten i informationssamhället
Ds 2021:30	Upphovsrätten på den digitala inre marknaden

Statens offentliga utredningar

SOU 1956:25	Upphovsmannarätt till litterära och konstnärliga verk
SOU 1965: 61	Mönsterskydd
SOU 2013:4	Tillstånd och medling
SOU 2017:22	Från värdekedja till värdecykel – så får Sverige en mer cirkulär ekonomi

Övriga publikationer

1LU 1960:41
NJA II 1961
Regeringskansliet, Cirkulär ekonomi – strategi för omställning i Sverige, juli 2020, <https://www.regeringen.se/globalassets/regeringen/bilder/klimat--och-naringslivs-departementet/klimat-och-miljo/cirkular-ekonomi---strategi-for-omstallningen-i-sverige/>, lydelse 2023-09-04
Statistikmyndigheten, Cirkulär ekonomi, ”www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/miljo/miljoekonomi-och-hallbar-utveckling/cirkular-ekonomi/”, lydelse 2023-12-25

Övrigt

Konventioner

Bernkonventionen för skydd av litterära och konstnärliga verk (1886)

Rättspraxis

Europeiska unionen

Europeiska unionens domstol

EU-domstolens dom den 16 juli 2009 i mål C-5/08, EU:C:2009:465 *Infopaq*

EU-domstolens dom den 21 oktober 2010 i mål C-467/08, EU:C:2010:620 *Padawan*

EU-domstolens dom den 4 oktober 2011 i målen C-403/08 och 429/08, EU:C:2011:631

Premier League

EU-domstolens dom den 1 december 2011 i mål C-145/10, EU:C:2011:798 *Painer*

EU-domstolens dom den 1 mars 2012 i mål C-604/10, EU:C:2012:115 *Dataco*

EU-domstolens dom den 26 april 2012 i mål C-510/10, EU:C:2012:244 *DR and TV2*

Danmark

EU-domstolens dom den 3 december 2014 i mål C-201/13, EU:C:2014:2132 *Deckmyn*

EU-domstolens dom den 22 januari 2015 i mål C-419/13, EU:C:2015:27 *Art & Allposters International*

EU-domstolens dom den 13 november 2018 i mål C-310/17, EU:C:2018:899 *Levola*

Hengelo

EU-domstolens dom den 29 juli 2019 i mål C-516/17, EU:C:2019:625 *Spiegel Online*

EU-domstolens dom den 12 september 2019 i mål C-683/17, EU:C:2019:721 *Cofemel*

EU-domstolens dom den 11 juni 2020 i mål C-833/18, EU:C:2020:461 *Brompton Bicycle*

Generaladvokaten

Förslag till avgörande av generaladvokat Verica Trstenjak föredraget den 12.2.2009 i mål C-5/08, EU:C:2009:89 *Infopaq*

Sverige

Högsta domstolen

NJA 1947 s. 450 (*Blod och Eld*)

NJA 1981 s. 313 (*Två herrars tjänare*)

NJA 1984 s. 304 (*Beställd kopia av musikverk*)

NJA 1990 s. 499 (*Gotlandskartan*)

NJA 1993 s. 263 (*Arkitektritningarna*)

NJA 1995 s. 256 (*Direkt-El*)

NJA 1996 s. 712 (*JAS-kraschen*)

NJA 1998 s. 563 (*Tomokobus*)

NJA 2002 s. 178 (*Drängarna*)

NJA 2004 s. 149 (*Golvsåviva*)

NJA 2015 s. 1097 (*C more*)

NJA 2016 s. 212 (*Wikimedia*)

NJA 2017 s. 75 (*Svenska syndabockar*)

NJA 2020 s. 293 (*Mobilfilmen*)

Hovrätter

Svea hovrätts dom den 11 april 2013 i mål B 2160-12

Patent- och marknadsdomstolens dom den 16 maj 2018 i mål T 10535-16 (*Del av tillståndsansökan*)

Patent- och marknadsöverdomstolens dom den 22.03.2019 i mål PMT 5885-18 (*Daniel*)

Wellington)
Patent- och marknadsöverdomstolens dom den 28 juni 2019 i mål PMT 3854-18
(*Elflugan*)
Patent och marknadsöverdomstolens dom den 17 juli 2019 i mål PMT 1473-18
Patent- och marknadsöverdomstolens dom den 23 juni 2021 i mål B 12315-20 (*En
Svensk Tiger*)
Patent- och marknadsöverdomstolens dom den 22 mars 2023 i mål PMT 625-21 (*Ja-
guar*)
Patent- och marknadsdomstolens beslut om begäran av förhandsavgörande den 21 sep-
tember 2023 i mål PMT 13496-22 (mål C-580/23 *Mio and others*)

Tingsrätter

Stockholms tingsrätts dom den 11 februari 2006 i mål T 9013-04 (*Ta mig till Haven*).
Patent- och marknadsdomstolens dom den 2 november 2022 i mål PMT 16530-21
(*Jetson fätöljdyna*)

Föreningen Svensk Forms Opinionsnämnd

Yttrande nr 96 (*Karin*)

Yttrande nr 138 (*Lycentalyktan*)

Övrigt

Helsingfors hovrätt 5.3.2015 Nr 322 Dnr S 14/407 (*Kaninstandard*)

Juridisk doktrin

Bengtsson, Henrik, EU-harmonisering av det upphovsrättsliga originalitetskriteriet, Mitt i Juridiken, 7 maj 2012, ”[www.infotorgjuridik.se/premium/mittijuridiken/praktiker-
artiklar/article178575.ece](http://www.infotorgjuridik.se/premium/mittijuridiken/praktiker-
artiklar/article178575.ece)”, lydelse 2023-11-01

Eberstein, Gösta, Vad bör skyddas vid en nordisk auktorrättslagstiftning?, Nordiskt Im-
materialt Rättsskydd, 1946, s. 1–13

Gulliksson, Jetson fätöljdyna skyddad av upphovsrätt, 4 november 2022, ”[www.gulliks-
son.se/jetson-fatoljdyna-skyddad-av-upphovsratt/](http://www.gulliks-
son.se/jetson-fatoljdyna-skyddad-av-upphovsratt/)”, lydelse 2023-10-03

Hellstadius, Åsa, Immaterialrätt och marknadsrätt: ur praktiskt perspektiv, 2 uppl,
Norstedts Juridik 2020

Kempas, Tobias, Upphovsrättsliga aspekter, Svenska Föreningen för Immaterialrätts se-
minarium Reparera mera!, 23 mars 2023, ”www.sfir.se/presentationer”, lydelse
2023-09-04

Levin, Marianne, Formskydd: en rättsvetenskaplig studie av skyddet för estetiskt syftande
industriell formgivning, LiberFörlag 1984

Levin, Marianne & Hellstadius, Åsa, Lärobok i immaterialrätt: upphovsrätt, patenträtt,
mönster- och formgivningsrätt, känneteckensrätt - i Sverige, EU och internationellt,
12 uppl, Norstedts Juridik 2019

Levin, Marianne, Svensk Forms Opinionsnämnd under utveckling, Festskrift till Sveriges
advokatsamfund 1887–1987: Rättsvetenskapliga studier, Norstedts Förlag 1987

Nordell, Per Jonas, Den ideella rättens tvingande natur och oöverlåtbarhet, Festskrift till
Mogens Koktvegaard, Jurist- og Økonomforbundets Forlag 2003

Nordell, Per Jonas, Rätten till det visuella, 1 uppl, Jure 1997

- Nordell, Per Jonas, Upphovsrätten som ett jämförelseobjekt. Kommentrar till Högsta domstolens dom NJA 2017 s. 75 (Svenska syndaböcker), Nordiskt Immaterialt Rättsskydd, 2017, 301–313
- Nordell, Per Jonas, Verkshöjdsbegreppet inom upphovsrätten: en kritisk analys, Juristförlaget 1990
- Norrgård, Marcus, Sund-Norrgård, Petra & Kasi, Miia-Mari, Upphovsrättslig rättspraxis i Finland åren 2010–2018, del I, Nordiskt Immaterialt Rättsskydd, 2019, s. 450–474
- Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), Juridisk metodlära, 2 uppl, Studentlitteratur 2018
- Olin, Anders, Lag (1960:729) om skydd för litterära och konstnärliga verk, kommentaren till 1 §, Karnov 20 (JUNO), lydelse 2023-09-20
- Olin, Anders, Lag (1960:729) om skydd för litterära och konstnärliga verk, kommentaren till 4 §, Karnov (JUNO), lydelse 2023-09-20
- Olin, Anders, Lag (1960:729) om skydd för litterära och konstnärliga verk, kommentaren till 19 §, Karnov (JUNO), lydelse 2023-10-07
- Olsson, Henry, Copyright: svensk och internationell upphovsrätt, 10 uppl, Norstedts Juridik 2018
- Olsson, Henry & Rosén, Jan, Upphovsrättslagstiftningen: En kommentar (30 september 2023 Version 5 JUNO)
- Romson, Åsa, Framtiden, miljön och immaterialrätten, Svenska Föreningen för Immaterialrätts seminarium Reparera mera!, 23 mars 2023, ”www.sfir.se/presentationer”, lydelse 2023-09-04
- Rosborough, Anthony D., Zen and the Art of Repair Manuals: Enabling a participatory Right to Repair, through an autonomous concept of European Copyright Law, Journal of Intellectual Property, information technology and electronic commerce law 13, 2022, nr 2
- Sandgren, Claes, Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: Ämne material, metod och argumentation, 5 uppl, Norstedts Juridik 2021
- Setterwalls, Alla verks likhet inför lagen, 7 oktober 2019, ”www.setterwalls.se/artikel/allaverkslikhetinforlagen/”, lydelse 2023-10-08
- The Wittem Group, European Copyright Code, Institute for Information Law, ”www.ivir.nl/copyrightcode/european-copyright-code”, lydelse 2023-11-25
- Wennersten, Ulrika, Många immaterialrättsliga utmaningar i den cirkulära ekonomin: Spaning på två nya affärsmodeller, Nordiskt Immaterialt Rättsskydd, 2023, s. 132–148
- Widmark, Stefan & Larsson, Petter, Copyright to replacement parts of design furniture and repair limitations (PMC, PMT 16530-21), Westerberg & Partners Intellectual Property Rights Yearbook 2022, s. 159–161.
- Wolk, Sanna, Immaterialrätten då, nu och i framtiden, SvJT 100 år (festskrift), 2016, s. 129–137

Övrigt

- Arkitekttidningen, nr 11, 1992
- Cambridge Dictionary, Upcycling, ”www.dictionary.cambridge.org/dictionary/english/upcycling”, lydelse 2023-11-23
- Cary, Alice, Get your greens: 12 Fashion Talents That Champion Upcycling In Their Practice, British Vogue, 20 April 2023, “www.vogue.co.uk/article/upcycling-designers”, lydelse 2023-11-23

Copyright Exceptions., Use for the demonstration or repair of equipment (Art 5.3(l) InfoSoc), ”www.copyrightexceptions.eu/exceptions/info53l/“, lydelse 2023-10-20

Fastighetsvärlden, Second hand kan bli andra chansen för den fysiska handeln, 6 april 2023, ”www.fastighetsvarlden.se/notiser/second-hand-kan-bli-andra-chansen-for-den-fysiska-handeln/“, lydelse 2023-10-20

Föreningen Svensk Form, Om Svensks Form Opinionsnämnd, ”www.svensk-form.se/om-svensk-form/opinionsnamnd/“, lydelse 2023-10-04

Martinet, Beatrice & Bize, Natalie, Upcycling: brands buckle up for a new fashion trend, World Intellectual Property Review, 30 April 2021, ”www.worldipreview.com/article/upcycling-brands-buckle-up-for-a-new-fashion-trend“, lydelse 2023-11-23

Mogefors, Pia, Reparerbarhet – möjlighet – hållbarhet: En undersökning av stoppmöblers reparerbarhet och en lösning av ett vanligt problem, 2020

Naturskyddsforeningen, Hållbar konsumtion för att få planetens resurser att räcka till, 9 mars 2021, ”www.naturskyddsforeningen.se/artiklar/hallbar-konsumtion-for-att-fa-planetens-resurser-att-racka-till/“, lydelse 2023-09-04

Odelius, Lotta, Upcycling del 1: Den ultimata guiden till kreativt återbruk, Go Green Design, 26 maj 2019, ”www.gogreendesign.se/upcycling-kreativt-aterbruk/“, lydelse 2023-11-23

Rose Vintage, Brass ”Party Flower” Ashtrays and Sculpture, ”www.rosevintage-home.com/products/brass-party-flower-ashtray“, lydelse 2023-12-25

REDUX, Jetson fätöljdyna skyddad av upphovsrätt, 13 december 2022, ”www.redux.se/inspiration/jetson-fatoljdyna-skyddad-av-upphovsratt“, lydelse 2023-11-08

Svenska Akademiens ordbok, Reparation, ”www.saob.se/artikel/?seek=reparation&pz=1“, lydelse 2023-11-23

Svenska Akademiens ordbok, Återbruk, ”www.saob.se/artikel/?seek=%C3%A5terbruk&pz=1#U_%C3%85211_105869“, lydelse 2023-11-22

Svenska Akademiens ordbok, Återvinna, ”www.saob.se/artikel/?seek=%C3%A5tervinna&pz=1#U_%C3%85211_187118“, lydelse 2023-11-22

Synonymer, Banal, ”www.synonymer.se/sv-syn/banal“, lydelse 2023-10-20

The Wittem Group, European Copyright Code, Institute for Information Law, ”www.ivir.nl/copyrightcode/european-copyright-code“, lydelse 2023-11-25

Ungdomsbarometern, Trendrapporten 2023, 6 december 2022